LIK VJEŠTICE U KAZALIŠNOJ I FILMSKOJ PRODUKCIJI

Herga, Ivan

Undergraduate thesis / Završni rad

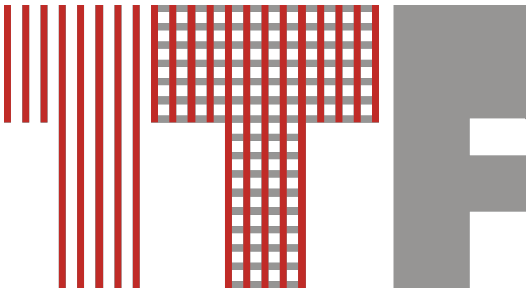
2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Textile Technology / Sveučilište u Zagrebu, Tekstilno-tehnološki fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:201:756430

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Faculty of Textile Technology University of Zagreb - Digital Repository

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
TEKSTILNO-TEHNOLOŠKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

LIK VJEŠTICE U KAZALIŠNOJ I FILMSKOJ PRODUKCIJI

Ivan Herga

Zagreb, srpanj, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
TEKSTILNO-TEHNOLOŠKI FAKULTET
ZAVOD ZA DIZAJN TEKSTILA I ODJEĆE

Tekstilni i modni dizajn
Kostimografija

DIPLOMSKI RAD

LIK VJEŠTICE U KAZALIŠNOJ I FILMSKOJ PRODUKCIJI

MENTORICA:
prof. art. Snježana Vego, prof.
NEPOSREDNA VODITELJICA:
doc. dr. art. Ivana Bakal

AUTOR: Ivan Herga, 10402

Zagreb, srpanj, 2018.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA:

Sveučilište u Zagrebu
Tekstilno-tehnološki fakultet
Studij: Tekstilni i modni dizajn
Modul: Kostimografija
Zavod za dizajn tekstila i odjeće
Diplomski rad

LIK VJEŠTICE U KAZALIŠNOJ I FILMSKOJ PRODUKCIJI

Ivan Herga

Broj stranica: 77
Broj slika: 54
Broj literaturnih izvora: 9
Mentorica: ak. slik. Snježana Vego, prof.
Neposredna voditeljica: doc. dr. art. Ivana Bakal
Članovi povjerenstva:

1. izv. prof. dr. sc. Martinia Ira Glogar
2. ak. slik. Snježana Vego
3. doc. dr. art. Ivana Bakal
4. izv. prof. art. Koraljka Kovač Dugandžić

SAŽETAK

Ovaj rad bavi se istraživanjem ženskog negativnog lika u filmskoj i kazališnoj produkciji, konkretnije njegovog prikaza kroz lik vještice. Uvodni dio rada definira arhetipsku i simboličku težinu stereotipnog prikaza vještica kao i kulturološki utjecaj koji nose. Rad se nastavlja analizom značenja riječi vještica te analizom sastavnih vjerovanja o njima, konkretnije što je vještica, kako žena postaje vješticom i od kuda potječu njezine moći. Počevši od antičkih utjecaja, preko društvenog položaja žena u razdoblju renesanse, analiziraju se mogući faktori koji su utjecali na razvitak vještičjeg lika i djela. Taj isti lik analiziran je i kao feministički simbol. U radu se potom analizira razvitak vještičje ikonografije kroz umjetničke prikaze koji su se razvijali od srednjeg vijeka, a ponajviše razdoblja renesanse te se nastavlja na analizu različitih načina prikazivanja vještica unutar filmske i kazališne produkcije. U finalnom dijelu rada prikazano je deset kostima, koji su dio likovne mape od petnaest radova inspiriranih vještičjim arhetipom, od kojih je jedan realiziran kao gotovi model. Rad završava zaključkom o analiziranoj temi.

Ključne riječi: vještica, povijest, umjetnost, film, kazalište, arhetip, kostimografija

Sadržaj

1. UVOD 1
2. VJEŠTE ŽENE 2
2.1. Žena, demon, vještica 3
2.1.1. Vještica- simbol feminizma 7
2.2. Kako žena postaje vještica 8
2.3. Monstruozna ljepotica 11
3. VJEŠTICE U OKU UMJETNIKA 12
3.1. Izložba Witches & Wicked Bodies 15
3.1.1. Stare i mlade vještice 16
3.1.2. Vještičji let 23
3.1.3. Vještičji sabat 26
3.1.4. Macbethove vještice 28
3.1.5. Vještičji rituali 30
4. VJEŠTICE U KAZALIŠNOJ I FILMSKOJ PRODUKCIJI 33
4.1. Vještice s filmskog platna 33
4.1.1. Vještice (Häxan, 1922.) 34
4.1.2. Čarobnjak iz Oza (The Wizard of Oz, 1939.) 36
4.1.3. Oženih se vještičom (I Married a Witch, 1942.) 38
4.1.4. Zvono, knjiga i svijeća (Bell, Book and Candle, 1958.) 38
4.1.5. Macbeth 41
4.1.5.1. Orson Welles (Macbeth, 1948.) 41
4.1.5.2. Akira Kurosawa (Krvavo prijestolje, Throne of Blood, 1957.) 43
4.1.5.3. Roman Polanski (Macbeth, 1971.) 44
4.1.6. Vještice iz Eastwicka (The Witches of Eastwick, 1987.) 45
4.1.7. Opasne čini (The Craft, 1996.) 49
4.2. Vještice na kazališnim daskama 50
4.2.1. Macbeth 51
4.2.1.1. Trevor Nunn (Macbeth, 1978.) 51
4.2.1.2. Peter Stein (Macbeth, 2011.) 52
4.2.2. Mjuzikl Čarobnjak iz Oza (The Wizard of Oz, 2011.) 53
4.2.3. Mjuzikl Wicked (Wicked, 2003.) 54
4.2.4. Medeja (Medea, 2014.) 55

5. KOSTIMI INSPIRIRANI VJEŠTIČJIM ARHETIPOM 57
5.1. Izrada kostima 67
5.1.1. Materijali 67
5.1.2. Izrađeni kostim 69
6. ZAKLJUČAK 72
7. LITERATURA 73
8. INTERNETSKI IZVORI 74
9. IZVORI SLIKA 75

1. UVOD

Poznata književna, kazališna i filmska djela obilježila su mnoga ženska lica i karakteri. Unutar plejade raznolikih likova, među onim negativnim, antagonističnim i fatalnim često je pažnju zauzimala žena- vještica. To je jedan od onih likova na čiji spomen kolektivno nesvjesno reagira kroz arhetipske[1] slike i većina, nošena tim arhetipskim utjecajem, zamišlja duboko ukorijenjeni simbol[2] vještice vezan uz grotesknu staricu povijenu u mraku iznad kakvog kotla ili čak u letu na metli, u pratnji antropomorfnih demona. Bile one antičke čarobnice, stare travarke, srednjovjekovne babice upoznate sa skrivenim znanjem vezanim uz narodnu magiju i folklorne običaje ili demonske, heretične skupine žena usmjerene đavoljim vodstvom, njihov utjecaj na promatrača je jednak, jer moć im proizlazi iz arhetipske snage koju ostavljaju u ljudskoj psihi.

Kulturološki gledano ovo je jedan od onih simbola koji kroz kulture egzistiraju sa više sličnosti nego razlike, univerzalni su i lako prepoznatljivi. Arhetip koji je bio i ostao relevantan, bilo kao simbol strahova ili žarišna točka za razne društvene tjeskobe, glavni krivac ekonomskih problema, simbol feminizma i ženske slobode, pa čak i bitan element popularne kulture. Vještica ostaje simbol koji ne gubi svoju moć.

Tako danas poznajemo bogatu, iako negativnu, povijest ovog fenomena, kao i primjere revitaliziranja vještičjeg lika pa i prakse kroz danas sve brojnije suvremene neopoganske i vještičje religije. Ti isti primjeri utjecali su na način prikazivanja vještičjeg lika kroz medij filma i kazališta. Od demonske starice u službi uništenja katoličkog i društvenog poretka, preko fatalne zavodnice, do feminističkog simbola ženskih prava i slobode.

[1] „Arhetip (grčki) 4. U suvremenoj književnoj teoriji, lik, slika ili situacija koja se stalno ponavlja u književnim djelima raznih naroda i vremena (heroj, izdajica, zla maćeha; promjene godišnjih doba, opisi šuma i mora kao simbola moći prirode; sukob roditelja i djece i sl.). 5. *psihol* Prema Carlu Gustavu Jungu, arhetip je trag kolektivnih iskustava ljudske vrste, naslijeđena nesvjesna dispozicija koja se očituje kroz individualno nesvjesno.“ http://proleksis.lzmk.hr/9429/

[2] „Simbol (grč.) 1. Općenito, znak koji nešto označava ili upućuje na nešto drugo, prožimanje smisla i slike, prikazivanje nečega s pomoću usporedbe, asociranja ili srodnosti. S. je osjetilni prikaz duhovnoga.“ http://proleksis.lzmk.hr/45870/

2. VJEŠTE ŽENE

Vještica je liminalan lik koji živi između ljudskog, realnog i magijskog, nadrealnog svijeta. Osoba koja se po nekim svojim karakteristikama odvaja od cjeline i živi na rubu društva, margini ljudskosti. Ona je univerzalni arhetip, jedan od prvih kroz koji ćemo prepoznati zlu ženu, antagonisticu, neprijateljicu. Taj arhetip duboko je kulturološki utkan u današnje, kao i sva prošla društva i postao je lako prepoznatljiv simbol ženskog zla, odmetništva i buntovnosti.

Vještica nije neki strani neživi duh, ona je živuća osoba koja manipulira nezemaljskim i nadnaravnim silama. Tim više je strašnija, jer jednim dijelom je čovjeku lako poistovjetljiva, ali drugim dijelom ona je odmaknuta od ljudskog, od životnog i stvarnog, okrenuta u crne sfere koje dotiču putove zla. Njezina simbolička slojevitost leži prvenstveno u toj karakteristici da spaja ljudsko s neljudskim. Vještica je simbol lako prepoznatljivih karakteristika.

Riječ vještica svoj korijen vuče u riječi *vješt* (koji ima prakse, umije, poznaje, razumije se u što; umješan)[3], a po definiciji je:

1. pov.mit. žena koja ima moć da ljudima nanosi zlo
2. pren. pejor. **a.** zla svadljiva žena **b.** razg. ona koja sve dobro predosjeća[4]

Hrvatski etnolog i povjesničar Zoran Čiča u knjizi *Vilenica i Vilenjak* citira Bogoslava Šuleka koji je 1874. godine u dva članka u časopisu *Vienac* govorio o značenju riječi vještica. „Zanimljivo je njegovo uočavanje kako je ta „kuga“ (progon vještica), nakon što se k nama bila „dovukla“ iz Njemačke, postupno preslojila izvorno značenje pojma vještica, „te rieč, koja bijaše prije biljeg tanka uma i bistra znanja, postade poruga. Kod starih Slavena zvao se vieštac onaj, koji je mnogo znao, koji je bio vješt, a kod Čeha i dan danas znači vieštac proroka, to jest onoga, koji i buduće stvari znade“ (Šulek 1874:781).“[5]

Nekoć je, dakle, vještica ili vještac bio naziv rezerviran za osobe koje su bile vješte, koje su imale neko određeno znanje. Taj naziv pojedinca je izdvajao iz skupine kao osobu koja posjeduje talent koji većina unutar društva nema. Sami naziv uopšten je kod starih Slavena i lako se može zaključiti da su se vještim ljudima smatrali oni koji su baratali određenim natprirodnim silama.

[3] http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19vWhR4
[4] http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19vWhV4
[5] Čiča Zoran: Vilenica i vilenjak, Sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2002., 53.

U *Hrvatskoj enciklopediji* o vješticama se piše na ovaj način:

„Vještica, prema pučkom vjerovanju, žena (vištica, coprnica, štriga), rjeđe muškarac (vještac, coprnjak, višćun, štrigon), nadnaravnih moći kojima se služi isključivo kako bi naudila ljudima, životinjama i biljkama. Vješticom postaje žena koja je u djevojačkoj dobi bila → mora, žena rođena u posteljici, ona koja je iz nekoga razloga »sklopila savez s vragom«, ili, analogno → vilama, pred Bogom zatajeno dijete Adama i Eve. Vještica je zastrašujućega izgleda, npr. velika povinuta nosa, sraštenih obrva, izbočene brade, izbuljenih očiju. Danju živi kao obični ljudi, a noću se maže posebnom, tzv. vještičjom masti, te na metli ili preobražena u neku životinju (leptira, orla i dr.) leti na vještičji sastanak koji se redovito održava na osobitim lokacijama: raskrižjima, pod krošnjom oraha, na smetištu.“[6]

Po ovom citatu da se zaključiti da vještice:

- mogu biti žene i rjeđe muškarci (vješci)
- posjeduju nadnaravne moći s kojima čine zlo ljudima, životinjama i biljkama
- na različite načine postaju vješticom
- izgledaju zastrašujuće
- danju žive kao obični ljudi, a noću prakticiraju svoje raznolike vještičje prakse

2.1. Žena, demon, vještica

Temelji europskog vještičarstva značajno su formirani antičkim utjecajima, ponajviše onima s Bliskog istoka, Grčke i Rima, iz kojih potječu mnoga vjerovanja koja su utjecala na formiranje lika vještice kakav poznanjemo danas. Antički svijet prepoznavao je magiju kao čin čarobnjaštva, a oni koji su je prakticirali bili su pojedinci koji su živjeli u sivoj zoni između ljudskog i demonskog.

Još u vrijeme Sumera i Babilona ljudi su razvili pomno osmišljenu demonologiju. Vjerovali su da je svijet nastanjen raznim nadnaravnim duhovima, većinom zlonamjernima. Takvi duhovi, odnosno demoni[7], često su se manifestirali u ženskim obličjima. Jedna od takvih je i sumerska Lilitu, divlja žena s krilima i kanđama na rukama i nogama, demon sličan

[6] http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64993

[7] „demon (kasnolat. *daemon,* od grč. *δαίμων:* božanstvo; zao duh) U antičkome grčkom vjerovanju, demon je neosobna nadljudska sila koja utječe na život i sudbinu ljudi, često poistovjećen sa zaštitnim duhom ili božanstvom. Za Sokrata demon je personifikacija savjesti, unutarnji glas koji odvraća od zla i potiče na dobro.“ http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=14523

grčkoj Lamiji[8], ženi s tijelom zmije, a jednako tako i prvotni oblik biblijske Lilit.[9] Između mnogih monstruoznih antičkih prikaza ženskih demona, Harpije[10] i Lamije su one na čijim su karakteristikama u najvećoj mjeri nastale ideje o divljim ženama, vješticama. Lik antičke čarobnice u jednakoj je mjeri mračan kao i onaj srednjovjekovne vještice. Ona zavodi i uništava poput Kirke, truje i ubija kao što je to radila Medeja, štuje mračna božanstva i svoje čini baca uz pomoć raznih bogohulnih duhova.

Jedan od mnogih klasičnih autora koji je pisao o antičkom vještičarstvu bio je rimski književnik i filozof Lucius Apuleius u čijem djelu *Zlatni magarac* pripovjedač, Lucije iz Korinta, govori o putovanju na kojem susreće zloglasne vještice iz Tesalije. Lucan, antički pjesnik, u svome epskome djelu *Pharsalia* također se posvećuje tim mitskim tesalskim vješticama i spominje, kasnije često iznova interpretiranu, vješticu Erichtho prikazanu u činu magijskog oživljavanja leša palog vojnika. Ona je odbojna i bezbožna starica koja živi među grobovima koje oskvrnjuje, a dijelove leševa koristi kao sastojke svojih čarolija. Morbidna je i izopačena, bez ikakvih moralnih granica

Poznata i utjecajna antička djela, kao i vjerovanja, mitologija i razni ekstatički i magijski kultovi antičkog svijeta uvelike su utjecali na formiranje vještičarske, europske tradicije, a Erichtho, taj klasični često spominjani simbol ženske monstruoznosti, pridonijela je oblikovanju poznatog lika vještice u vrijeme kasnog srednjeg vijeka i renesanse.

Povijest vještičarstva usko je vezana uz žensku povijest i ženske priče. Položaj žena unutar društva kao i njihov, najčešće sputan, glas i stav pridonijeli su stvaranju lika vještice čiji je stereotip vidljiv i danas. Za vještičarstvo u cjelini bi se moglo reći da je ženska

[8] „Lamije su čudovišna bića kojima su Grci plašili djecu. Lamiju neobične ljepote zavolio je Zeus; ali Zeusova supruga Hera progonila ju je svojom ljubomorom i poubijala joj svu djecu. Lamija se sakrila u spilju, te je zbog ljubomore na druge majke progonila njihovu djecu, otimala je i proždirala. Simbol je ljubomore žene koja nema djecu. Nikada nije mogla usnuti; uvijek je vrebala. Zeus joj je iz sažaljenja podario moć da po svojoj volji izvadi i ponovno stavi oči. Otada bi okusila sna, ali samo u pijanstvu ili pošto bi iščupala oči: okrutna slika neugasive ljubomore.“ Chevalier Jean, Gheerbrant Alain, Rječnik simbola, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1987., 341.

[9] „Kao žena koja je odbačena ili napuštena u korist druge žene, Lilit predočuje mržnju prema obitelji, bračnim parovima i djeci; ona podsjeća na tragičnu sliku Lamija u grčkoj mitologiji. Nije se mogla integrirati u okvire ljudskog života, u međuljudske i društvene odnose; odbačena je u ponor, na dno oceana gdje je neprestano muči pokvarenost želje koja je udaljuje od prihvaćanja pravila. Lilit je noćna nimfa faunica koja će pokušati da zavede Adama i roditi pustinjske fantome, ona je vampirska nimfa radoznalosti koja po volji stavlja i skida svoje oči i koja ljudskoj djeci daje otrovno mlijeko snova.“ Chevalier Jean, Gheerbrant Alain, Rječnik simbola, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1987., 351.

[10] „Zli dusi, krilata čudovišta s ptičjim tijelom i ženskom glavom, s oštrim kandžama i kužna zadaha, muče duše opsjedajući ih neprestanim pakostima. Ime im znači *grabljivice*. Najčešće se spominju tri: Goropadna, Brzoleta, Mračna- riječi što evociraju tmaste i brze olujne oblake. Jedino ih Borejev sin, vjetar, može otjerati. One su đavolski dijelovi kozmiče energije; opskrbljuju pakao napasnim smrtima. Harpije simboliziraju poročne strasti, muke što ih neprestano izaziva želja i grižnju savjesti nakon zadovoljenja. Mogu se usporediti s Erinijama; ali ove više predočuju kaznu, a Harpije raspoređenost poroka i izazivanje pakosti.“ Chevalier Jean, Gheerbrant Alain, Rječnik simbola, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1987., 186.

magijska praksa, ono je nesumnjivo kroz povijest najviše povezano uz ženski spol, a vještičji skup ili koven bi se na taj način mogao smatrati određenim magijskim sestrinstvom.

Kroz povijest, a naročito onu vezanu uz progone vještica, smatralo se da su žene podložniji spol i samom svojom prirodom otvorenije utjecaju raznih natprirodnih i zlih sila. Heinrich Institoris i Jacob Sprenger, autori zloglasne knjige *Malj koji ubija vještice* (*Malleus Maleficarum),* jednog od najpoznatijih rukopisa vezanih uz progone vještica, priznavali su prisustvo muškaraca[11] unutar vještičarstva, ali svoj fokus su primarno stavili na žene. Po njihovom tumačenju žene su bile naivne, slaboumne, brzog jezika, ljubomorne, požudne prirode i zle naravi radi koje su tako lako i padale pod vražji utjecaj. Njihovi rigorozni stavovi nisu se pretjerano razlikovali od ustaljenih stavova muškaraca pa i cjelokupnog društva o ženama i njihovom položaju.

„Tijekom cijelog razdoblja vještičjih progona među optuženima se našlo duplo više žena nego muškaraca. Događale su se vremenske i geografske varijacije: u jugozapadnoj Njemačkoj, naprimjer, mnogo više muškaraca nego prije optuženo je nakon 1620. godine., a djeca su optuživana nakon 1627. godine.“[12]

Društveni položaj žena bio je u potpunosti zavisan od muškaraca i značajno ograničen te se s jedne strane često i lako smatralo da su žene do moći mogle doći jedino posredstvom magije i vještičarenja, a samim time i nečistom suradnjom s vragom, koji im je zauzvrat obećavao moć, bogatstvo i sposobnost da naude onima koji su im se zamjerili ili činili zlo. Vrijeme progona bilo je vrijeme u kojem je obrazovanje bilo dostupno samo muškarcima, a ženin položaj bio je vezan uz supruga i obitelj. Svaki odmak od norme i standardnog ponašanja smatrao se devijacijom i plodnim tlom za pojavu vraga koji će zavesti i iskvariti naivnu i podložnu ženu.

Vjerovalo se da vještice djeluju zajedno s drugim ženama unutar ženskog kruga, poput određene skupine buntovnih, magijskih razbojnica koje su odlučile narušiti društvo, ali i prijetiti položaju i dobrobiti muškaraca, a naročito njihovoj plodnosti. Ženska seksualnost i tijelo označavali su ujedno sposobnost žene da stvori život, ali i prijetnju da zavede muškarca, odvede ga na krivi put i uništi svojom seksualnošću. Plodnost je čest fokus u raznim zapisima o vješticama, bila ona ljudska ili životinjska. Smatralo se da vještice uništavaju plodnost, ubijaju djecu, usjeve i životinje i čine muškarce impotentnima.

[11] Iako u sudskim zapisima o progonu vještica postoje slučajevi u kojima su muškarci bili optuženi kao samostalni praktičari vještičarstva, ono u cjelini ipak ostaje ženska praksa. Muškarci su uz vještičarstvo bili vezani obiteljskim poveznicama sa optuženom ženskom vješticom, a često i kao žrtve ekonomske ili političke zavisti.

[12] Russell Jeffrey B.: A History of Witchcraft, Sorcerers, Heretics and Pagans, Thames & Hudson Ltd, London, 1980., 113.

Promatrajući sve te optužbe moglo bi se lako zaključiti kako su optuživanja za vještičarstvo zapravo optužbe obrazovanih, ali ujedno i ugroženih, muškaraca naspram potlačenih žena, ali usprkos tome povijesni zapisi pokazuju da su optužbe vrlo često bile usmjerene od žene prema ženi. Žena je tako obilježila vještičju povijest kao neprijatelj, žrtva i optužitelj.

Po svemu tome lako je vidljivo da je vještica bila idealan simbol prema kojem je pojedinac mogao usmjeriti sve svoje frustracije, strahove ili čak prikrivene želje. Progoni vještica su fenomen unutar kojeg je teško razjasniti zašto je vještica primarno bila žena. Mogući faktori su sociološki, kulturni, ekonomski, religiozni i politički, ali nije teško zaključiti da je svakome svoje projekcije bilo najlakše usmjeriti prema onome najmanje zaštićenom pojedincu društva- ženi, starici, udovici.

„Zbog slabog društvenog položaja žena, naročito udovica i neudanih žena, bilo je sigurnije optužiti njih nego muškarce, čija je politička, financijska, zakonska, pa čak i fizička moć ostavlja mogućnost da optuženik uzvrati odmazdom. Fizički slaba, društveno izolirana, siromašna i zakonski nemoćna starica mogla je uzvratiti samo čarolijama.“[13]

Danas, kao i prije nekoliko stotina godina, naziv vještica je titula koju će primarno zadobiti žena. Često se dogodi da se neka sposobna, snažna i utjecajna žena, ili pak ona na autoritativnom položaju, u svakom slučaju žena koja nekome smeta, nazove vješticom u cilju pogrdnog označavanja žene, smanjivanja njezinog utjecaja, nagrđivanja javne ličnosti i povezivanja njezinog lika i djela s krivim i nedruštvenim postupcima.

S druge strane postoje i one žene koje same sebe zovu vješticama, a to su one koje su odlučile koristiti taj naziv upravo zbog težine koju nosi i slojevite povijesti kojom je označen, ne bi li tim istim nazivom poslale poruku.

„Kao i mnoge ostale milenijalke, vidim povrat ženske moći u riječi vještica, bludnica i feminističkim identitetima. Svaka od ovih spornih riječi zaziva i protivi se mučnoj povijesti mržnje prema ženama i svaka na svoj način može označavati žensku pobjedu nad opresijom.“[14]

Vještica je naziv koji i dalje posjeduje određenu moć u svojoj srži, a danas, jednako kao i stotinama godina prije, nosi težinu za određene pojedince. Možemo reći da se danas ta riječ koristi ili za one koje netko ponovno krivo ili lažno optužuje za neka društvena zlodjela ili za one koji odluče ponosno ponijeti tu titulu u znak vlastitog osnaživanja.

[13] Russell Jeffrey B.: A History of Witchcraft, Sorcerers, Heretics and Pagans, Thames & Hudson Ltd, London, 1980., 115.
[14] Sollee Kristen J.: Witches, Sluts, Feminists, Conjuring the sex positive, ThreeL Media, Berkeley, 2017., 7.

2.1.1. Vještica- simbol feminizma

Godinama nakon završetka progona vještica pa čak i onda kada je ljudski um prestao u njih vjerovati kao konkretna, nadnaravna bića koja su predstavljala stvarnu i opipljivu prijetnju društvu, ženski progoni i osuđivanja nastavili su se u novom obliku demonizacije žena i njihove seksualnosti, potiskujući im društvena, seksualna i reproduktivna prava.

S vremenom, vještica, taj slojevit simbol potiskivanja žene, njezine moći, tijela i seksualnosti, postala je nadnaravna ikona ženske slobode, neovisnosti i snage, simbol ženske duhovne moći i njezine buntovne spremnosti na borbu za svoja prava i izlazak iz svijeta patrijarhata. Bila je za mnoge žene arhetip kroz koji su osnaživale svoju vlastitu ženstvenost. Po prvi put same žene postale su aktivni sudionici i tu mizoginističku povijest vještičarstva, povijest ženskog ugnjetavanja, preuzele su u svoje ruke i okrenule je u vlastitu korist, kao simbol osobne snage, seksualne slobode i izjednačavanja prava žena s pravima muškaraca. Pojedine su se žene pobunile protiv ustaljenih normi i pravila. Novom, revolucionarnom snagom pokazale su onaj dugo poznati vještičji bunt i tvrdoglavo se suprotstavile društvenom, patrijarhalnom poretku. Zahtijevale su pravo glasa koje im je stoljećima prije bilo negirano, ravnopravnost na radnome mjestu i mijenjanje tradicionalne uloge žene u društvu, ponajviše one vezane uz brak i materinstvo. Ženski pokreti devetnaestog i dvadesetog stoljeća okrenuli su se povijesti vještičarstva ne bi li prikazali neprekidne nepovoljne okolnosti položaja žena unutar patrijarhata.

Tijekom prvog vala feminizma u devetnaestom stoljeću, jedna od najranijih, a i najradikalnijih feministkinja, američka sufražetkinja Matilda Joslyn Gage izdala je 1893. godine knjigu *Žena, crkva i država* (*Woman, Church and State)* u kojoj istražuje opširnu povijest ugnjetavanja žena. U knjizi se posvetila i analizi položaja žena u vrijeme progona vještica te je jedna od prvih žena koja je pisala o patrijarhalnom napadu na žene i muškoj dominaciji baziranoj na crkvenoj i državnoj moći. Njezina teorija bazirala se na matrijarhatu vezanom uz pretkršćanske, poganske narode čije je glavno božanstvo bilo ono Velike Majke, a vještice, čuvarice tog religijskog znanja, smatrala je poganskim svećenicama koje su stoljećima održavale i prenosile tajne tog kulta. Ona humanizira progonjene vještice te ih odmiče od demonskog, smatra ih žrtvama kršćanske mizoginije. Njezin stav, radikalan za ono doba, bazirao se na mišljenju da vještica može biti dobra, žena superiornog znanja, vješta žena.

Vještica postaje feminističkom ikonom ponajviše u vrijeme drugog feminističkog vala, tijekom šezdesetih godina dvadesetog stoljeća. Svemu tome značajno je pridonjeo američki

pokret pod nazivom W.I.T.C.H. (Women's International Terrorist Conspiracy from Hell)[15] nastao 31. listopada 1968. godine. Inspirirane bogatom vještičjom povijesti, ali i pojavom neopoganskih vještičjih religija, članice ovog pokreta, odjevene u tipične vještičje kostime, crne haljine i šiljate šešire, koristile su vještičju ikonografiju u svojim političkim prosvjedima. Članovi ovog pokreta borili su se za temeljna ženska prava, ali njihova borba širila se i na ostala aktualna politička pitanja kao što su antiratni pokreti, studentska i građanska prava i slično. Vještica je predstavljala feministički lik koji pomiče granice, slama pravila i kažnjava patrijarhalni autoritet.

„Unutar društva koje je tradicionalno ugnjetavalo žene malen je broj pozitivnih prikaza ženske moći. Jedne od najmoćnijih su vještice, drevne iscjeliteljice i moćne žene klasičnih civilizacija i keltskog mita."[16]

Vještica je identitet koji je nekoć prisilno nametan ženama, ali jednako tako i identitet koji pojedine žene svojevoljno preuzimaju na sebe. Ona je stoljetni simbol straha jer njezina zastrašujuća srž počiva u nadnaravnim silama koje se spajaju sa ljudskom osobom u jedan novi entitet, ali jednako tako i jer ona utjelovljuje snažnu žensku snagu, iskonski ženski princip slobodan od muškog utjecaja i posjedovanja. Tijekom svoje dugotrajne povijesti vještica je prkosila patrijarhalnom prikazu ženske moći, čime je postala jednom od najtrajnijih feminističkih ikona.

2.2. Kako žena postaje vještica

Način na koji žena postaje vješticom, kao i izvor iz kojeg potječu njezine moći, teško je definirati baš kao i samu vješticu kao pojam. Taj izvor mogao bi biti podijeljen na dva dijela:

1. vezan uz folklorne običaje, razne poganske utjecaje pretkršćanskih naroda i jaku šamanističku struju, unutar kojih je vještičja moć prirodna i urođena.
2. vezan uz vjerovanja Crkve po kojima je vještica agent samog vraga čija je jedina svrha bila da narušava sve ono što je pozitivno i dobro, odnosno Božje. U tom slučaju vještičja moć može biti jedino i samo sotonska.

U knjizi *A History of Witchcraft, Sorcerers, Heretics and Pagans*, Jeffrey B. Russell naglašava razliku između čarobnjaštva i vještičarstva. Čarobnjaštvom smatra svaki oblik

[15] Adler Margot: Drawing Down the Moon, Witches, Druids, Goddess-Worshippers and Other Pagans in America Today, Beacon Press, Boston, 1986., 179.
[16] Isto, 183.

magijskog čina uz pomoć kojeg osoba pokušava doći do željenog rezultata. Ono je vezano uz vjerovanja bazirana na folkloru i narodnoj magiji posredstvom koje pojedinac nastoji kontrolirati svoj život i na neki način na njega utjecati. Vještičarstvom smatra samo ono srednjovjekovno, vezano uz progone, odnosno vještičarstvo pod utjecajem Crkve, hereze i đavla. Za njega je vještičarstvo samo ono dijabolično vezano uz Crkvu, ili ono današnje suvremeno, neopogansko.

„Jednostavno čarobnjaštvo je automatska magija: pojedinac izvodi konkretno djelo i u skladu s njim dobiva određene rezultate. Jedan čovjek se koristi čarobnjaštvom, drugi tehnologijom: prvi oplođuje tlo koljući kokoš nad njim u ponoć, a drugi rasipanjem gnojiva u zoru.“[17]

Poganska vjerovanja pretkršćanskog doba poznavala su magiju kao način utjecaja na vlastiti život. Takva vjerovanja mogla su biti obiteljska, osobna ili dijelom cjelokupne zajednice. Ne bi li spriječili bolesti, glad, loše vrijeme i neuspjele žetve ljudi su se okretali nadnaravnom, silama za koje su smatrali da upravljaju prirodom, a samim time i njihovim životom. Te sile, duhove ili božanstva udobrovoljili bi koristeći razne ritualne i magijske prakse u svrhu privlačenja pozitivnih i odbijanja negativnih utjecaja. Takva vjerovanja nisu se smatrala vještičarstvom. U vrijeme pojave kršćanstva na poganskim područjima takvi običaji zadržali su se kao izvorni dio folklora ili, češće, pomiješani s kršćanskim utjecajima.

Vješticama su se smatrale žene koje su bile službenice nekog božanstva, najčešće ženskog. Poput svećenica nekog poganskog kulta one su prakticirale narodnu magiju baziranu na folkloru, u službi božanstava kao što su Dijana i Hekata.

„Počevši od poznatog *Canona Episcopi*, preko rijetkih dokumenata procesa iznimne etnografske važnosti, pa do dokumenata raznih koncila u 13. i 14. stoljeću, spominje se pojava da se izvjesne „bezbožne“ žene noću odazivaju na poziv božice s kojom potom lete velikim udaljenostima (često na leđima raznih životinja), i čije zapovjedi izvršavaju kao da je ona njihova gospodarica.“[18]

Kao što je ona dijabolička vještica neupitno vezana uz crkveni utjecaj i kršćanski nauk, tako je ova pretkršćanska vezana uz narodne priče i folklor. Društvo je na takve pojedince gledalo sa strepnjom, ali i sa strahopoštovanjem, kao one koji su blagoslovljeni (ili prokleti) dodirom duhova prirode. Takva osoba se na neki način nalazi na granici između čovjeka i duha prirode, ona je divlja kao i priroda sama.

[17] Russell Jeffrey B.: A History of Witchcraft, Sorcerers, Heretics and Pagans, Thames & Hudson Ltd, London, 1980., 14.
[18] Čiča Zoran: Vilenica i vilenjak, Sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2002., 40.

„Ona, u pravilu, predstavlja elementarne snage prirode posjedujući golemu i neočekivanu silu protiv koje se obična osoba, nespremna, ne može obraniti, silu koja nije nužno zla, ali toliko stranu i odmaknutu od svijeta ljudi da predstavlja prijetnju društvenom, etičkom, pa čak i fizičkom poretku kozmosa. Ovaj način prikazivanja vještice je pradavni i vjerojatno arhetipski. Ta vještica nije niti obična čarobnica, niti obožavateljica demona, niti poganka. Ona je neprijateljska prisutnost više sile s nekog drugog svijeta. Iskonska strava koju potiče ta arhetipska vještica uspijeva objasniti neumjerenu mržnju i strah koji su izbili tijekom vještičjih progona.“[19]

U razdoblju oko dvanaestog stoljeća situacija se mijenja i značenja se isprepliću te se pojam vještica počinje koristiti za svakoga tko se bavi ikakvim magijskim radnjama, a tako i kao naziv za pojedince poganskog vjerovanja koji se nisu preobratili na kršćanstvo. Opsjednutost ranog kršćanstva s moćima zla i grijeha izazivala je strah od vještica kao glavnih krivaca za svako zlo, a naročito ono neobjašnjivo. Iako se vjerovanje u vještice protezalo od ranog pretkršćanskog doba, tek sa petnaestim stoljećem, posredstvom inkvizicije, to vjerovanje prelazi u paniku koja je izazvala vještičje progone, a vještica, povezana s herezom, postaje demonološki simbol.

„Povijesno vještičarstvo bilo je oblik dijabolizma nastalog pod utjecajem antičkog čarobnjaštva, poganizma, folklora, hereze, skolastičke teologije i inkvizicijskih suđenja.“[20]

Posredstvom crkvenih zakona s vremenom su sva preostala poganska vjerovanja i prakse postala zakonski kažnjiva. Onima koji su prakticirali čarobnjaštvo od tada se sudilo za herezu i zločine počinjene protiv Boga. Vještice od tog trenutka više nisu samo čarobnice koje prakticiraju magiju posredstvom neopipljivih nadnaravnih sila prirode, one se izjednačavaju s Božjim najvećim neprijateljem, vragom. Pakt, za koji se vjerovalo da su s njim sklapale, je postao najvažniji element koji je ukazivao na to kako određena žena postaje vješticom. Samim sklapanjem pakta njezin čin je svjestan i svojevoljan te se nikako ne može tumačiti kao opsjednutost žrtve, nego samo kao namjerni odabir zločinke.

Vještica je amalgam koji u sebi nosi utjecaje antičkih stavova o magiji i ženama koje je prakticiraju, raznih folklornih običaja i vjerovanja čija povijest seže do onog trenutka kada je čovjek postao svjestan sebe i prirodnih utjecaja koji ga okružuju te kršćanskog vjerovanja baziranog na dualitetu dobra i zla.

[19] Russell Jeffrey B.: A History of Witchcraft, Sorcerers, Heretics and Pagans, Thames & Hudson Ltd, London, 1980., 46.
[20] Isto, 172.

2.3. Monstruozna ljepotica

Vještica, žena koja egzistira između raspadnute starice i putene ljepotice, obilježila je stotine godina umjetničkih prikaza u književnosti, poeziji i slikarstvu. Kao vječni motiv i muza opsjedala je najskrivenije kutke ljudskoga uma, ponajviše onog muškog. Sliku vještice u najvećoj mjeri formirali su muškarci i njihovi stavovi o položaju i značenju žena u društvu. Svi umjetnički prikazi, kao i sva dokumentacija vezana uz vještice i njihovo djelovanje, kao naprimjer sudski dokumenti, bili su autorska djela muškaraca. Ona je projekcija njihovog uma, tjeskobe, strepnji i skrivenih želja. Carl Gustav Jung arhetipsku vješticu povezuje s *animom*[21], muškom, unutarnjom, potisnutom ženskom stranom koja se unutar psihe manifestira kao zla žena, vještica. One su muška „projekcija iskonskoga ženskog aspekta što još uvijek postoji u čovjekovu nesvjesnom: vještice utjelovljuju tu mrsku sjen koje se nikako ne mogu osloboditi, i istodno posjeduju veliku moć.“[22]

Ona je kulturološki konstrukt koji živi izvan nas poput mračnog simbola koji željno iščekuje osobne projekcije[23] pojedinca, ljepotica kojoj ćemo stremiti i starica koja će u nama buditi iskonsku stravu, ali i točka u nama koja budi jake sile i „dokle god se te mračne sile nesvjesnog ne očituju u jasnoći svijesti, osjećaja i čina, vještica živi u nama. Budući da je plod potiskivanja ona utjelovljuje želje, bojazni i druge težnje naše psihe koje su inkompatibilne s našim Ja, bilo stoga što su odveć djetinjaste, bilo iz nekoga drugog razloga.“[24]

Ta arhetipska vještica ženski je lik sačinjen od sjena i fragmenata prošlosti, čvrsto definirana, a i dalje bez jasnih granica. Niti čovjek niti demon, niti živa, niti mrtva, podliježe definicijama svakog čovjeka, a ipak ne spada niti pod jednu. Ona je iskonski ženski princip u svojoj destruktivnoj manifestaciji. Ona je transgresivna seksualnost, razdirujuća požuda, žena bez pravila, izvan ičijih definicija, ona slobodna, neovisna i divlja.

---

[21] „Kontraseksualni aspekt psihe kod muškarca nazivamo anima. Anima je u većoj ili manjoj mjeri nesvjesni dio psihe i kao takva se pojavljuje u snovima (ili slikama) u personificiranom obliku. Takav personificirani oblik anime predstavlja specifične psihološke karakteristike muškarca koje su često nesvjesne iako mogu biti vrlo lako uočljive za osobe koje tu osobu promatraju. U snovima, fantazijama ili slikama anima može poprimiti oblik: drage djevojke, božice, vještice, prostitutke, anđela, demona, prosjakinje, odane suputnice, amazonke i sl.“ http://hdap.hr/anima/

[22] Chevalier Jean, Gheerbrant Alain, Rječnik simbola, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1987., 750.

[23] „U psihijatriji, mehanizam obrane kojim osoba svoje želje, fantazije, porive ili ideje pripisuje drugim osobama ili prilikama. To joj omogućuje da nedostatke, neprihvatljive osjećaje i nagone prikaže kao da pripadaju nekomu drugomu. Najčešće se u drugoga projiciraju oni osjećaji koje vlastiti superego ne odobrava, a to su obično agresivni nagoni. Projekcija je neprikladan mehanizam obrane jer iskrivljuje stvarnost, a može biti praćena osjećajem da je netko protiv nas.“ http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50577

[24] Chevalier Jean, Gheerbrant Alain, Rječnik simbola, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1987., 750.

3. VJEŠTICE U OKU UMJETNIKA

Žene su oduvijek bile česta inspiracija i motiv umjetničkog izražavanja. Među tim ženama pojavljivale su se i vještice u liku monstruoznih, oronulih starica, kao i prelijepe, zavodljive čarobnice koje mame muškarce u svoj destruktivni zagrljaj. Način na koji su tumačene i prikazivane zavisio je od vremenskog razdoblja, kulture, ali i osobne sklonosti umjetnika. Vještica je muza koja je na jednak način inspirirala moderne i stare umjetnike. U tim okolnostima nastajala su snažna, duboka i utjecajna djela koja su kroz vrijeme i konkretnu umjetničku viziju vještica uvelike utjecala na sveopću društvenu percepciju vještičarstva. Kroz stoljeća razvitka umjetnosti lako se mogu promatrati promjene u percepciji vještica, a samim time i žena općenito.

Drevna, tjelesno propala starica izboranog, zlokobnog lica i usahlih grudi koje simboliziraju njezinu jalovu plodnost, zastrašivala je promatrače smještena u različitim mračnim, demonskim scenama. Simbolizirala je staračku zavist prema mladosti, ljepoti i plodnosti. U tandemu s vragom ona razdire sve ono što je pozitivno, lijepo i životno, kastrira muškarce i uništava djecu. Poput antipoda arhetipske majke ona proždire sve ono što žena može oživotvoriti. U svom suprotnom obličju, kao mlada vještičja zavodnica, pokazuje svoje puteno tijelo i ljepotu, koristi tipične ženske čari te zasljepljuje i mami muškarce u njihovu propast.

Lik vještice proteže se kroz mnoga umjetnička djela, od onih davnih antičkih čarobnica, preko renesansnih demonoloških vještica koje su postavile temelj za onaj tipični i danas poznati vještičji stereotip pa sve do fatalnih i destruktivih žena razdoblja simbolizma i današnjih, suvremenih, često feministički nastrojenih prikaza vještica.

Brojni su mogući faktori radi kojih bi pojedini umjetnik odabrao tako slojevit i kompliciran motiv za svoje djelo. Društveni, vezani uz sami položaj žene, raznolika kulturološka i folklorna vjerovanja, a naročito ona vezana uz fenomen vještičarstva, intelektualni ili moralni pristup prema određenoj aktualnoj temi, kao i potreba za analiziranjem ili kritiziranjem iste, a često i želja za umjetničkim prikazivanjem misterioznog i zastrašujućeg.

Takvi motivi naročito su primjetni u radu renesansnih umjetnika koji su razne scene vještičarstva učestalo koristili kao medij umjetničkog izražavanja. Stvarali su u vrijeme najrasprostranjenijih vjerovanja o vješticama, razdoblje u kojem je društvo vidjelo vještice na svakom koraku i koristilo ih kao glavne krivce za sve životne nedaće bile one društvene, ekonomske, religiozne ili političke. Bilo je to plodno tlo za svakog umjetnika da se osvrne na

vjerovanja koja ga okružuju, propita ih i kroz njih gradi svoju viziju vještica i njihovog mitskog svijeta. Zbog svega toga renesansa je razdoblje koje je najviše pridonijelo razvitku vještičje ikonografije, a jednako tako i vrijeme u kojem nastaju svi stereotipi koji su nam danas poznati kao integralni dijelovi vještičarstva. Iako će se vještičja ikonografija razvijati kroz stoljeća sve do danas, svoj razvitak duguje ponajviše razdoblju od četrnaestog do šesnaestog stoljeća.

„Vještičarstvo je izravno vezano uz pojavu tiskarstva, ne samo zbog širenja demonoloških tekstova (od kojih većina, napisana na latinskom jeziku od strane pravnika, svećenika i duhovnika, stoljećima neće biti prevedena na europske jezike) već i zbog raznih publikacija koje su prikazivale šokantne i golicave prikaze vještičarstva.“[25]

Ulrich Molitor, 1489. godine izdao je knjigu *In De lamiis et pithonicis mulieribus* u kojoj je pisao o fenomenu vještičarstva i moći vraga i njegova utjecaja na žene. U knjizi je tiskao i šest drvoreza koji se smatraju jednim od najranijih prikaza vještica i njihove prakse, a na kojima su prikazane razne vještičje radnje: vremenska magija, magija lukom i strijelom, vještac koji jaše na vuku, vještice u letu, djelomično transformirane u životinje, vještičja gozba i vještica u zagrljaju inkubusa.[26]

Sl. 1. Ulrich Molitor *Vještice čarolijama prizivaju kišu*

[25] Petherbridge Deanna: Witches & Wicked Bodies, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013., 14.
[26] Hults Linda C.: The Witch as Muse, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 2005., 60.

Sl. 2. Ulrich Molitor *Vještica s lukom i strijelom*

Sl. 3. Ulrich Molitor *Vještice u letu, djelomično transformirane u životinje*

Sl. 4. Ulrich Molitor *Vještica u zagrljaju inkubusa*

3.1. Izložba *Witches & Wicked Bodies*

Razvitak vještičjeg lika kroz vrijeme, unutar likovne umjetnosti, najdetaljnije je bio prikazan u zanimljivoj izložbi iz 2013. godine, jednoj od rijetkih posvećenih fenomenu vještica.

U Škotskoj nacionalnoj galeriji postavljena je izložba *Witches & Wicked Bodies* koja se bavila umjetničkom fascinacijom vješticama. Izložba nije analizirala povijesne aspekte vještičjih progona i razloge nastanka tog fenomena, fokus je stavljala na umjetničku potrebu da se bavi prikazivanjem žene kroz lik vještice. Postavljena u nekoliko cjelina koje se nastavljaju jedna na drugu, prikazivala je najtipičnije prikaze vještica i razvitak tog motiva od razdoblja renesanse do ranog dvadeset i prvog stoljeća.

„Glavna tema ove izložbe jest umjetnička fascinacija vješticama; fokusira se na fantastične prikaze tih zadivljujućih likova, a ne na svakodnevicu vještičjih života.“[27]

[27] Petherbridge Deanna: Witches & Wicked Bodies, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013., 9.

Iako su pojedina djela prikazivala muškarce kao praktičare raznih magijskih radnji muškarčeva uloga u takvim djelima je ona čarobnjaka, odnosno mudraca, koji barata visokom magijom u potrazi za uzvišenim znanjem ili produhovljenjem, dok je žena ona koja je najčešće prikazana kao vještica odnosno osoba koja prakticira najniži oblik magije, onaj destruktivan i vezan uz osobne sebične želje i potrebe. Izložena djela prikazivala su različite načine na koje su žene bile prikazivane u društvu kojim su dominirali muškarci

Šest cjelina koje su sačinjavale izložbu bile su *Hideous Hags & Seductive Sorceresses, Unnatural Acts of Flying, Witches' Sabbaths & Devilish Rituals, Unholy Trinities & the Weird Sisters of Macbeth, Magic Circles, Incantations & Raising the Dead* i *The Persistence of Witches*. Te međusobno povezane cjeline prikazivale su najčešće vizualne motive kojima su se bavili umjetnici. Od ekstremno podijeljenih načina na koji su dočaravali vještice, kao propale starice ili putene zavodnice, preko zlokobnih vještičjih sastanaka, prikaza vještica u letu, do raznih načina na koji su prikazivali poznate vještice poput onih Shakespeareovih pa sve do detaljnih prikaza raznih ritualnih, magijskih radnji.

„Uz to što nam pomažu da shvatimo na koji način su se, od razdoblja renesanse na dalje, razvijale vizualne ideje i vokabular vezan uz vještice, ove tematske podjele također naglašavaju raznolikost umjetničkog pristupa samoj temi. One prikazuju da iako su se umjetničke ideje o vješticama pokazale značajno otpornima kroz vrijeme, načini na koji su se te ideje predočavale bitno su se razlikovali. Umjetničko predočenje vještica je doista nešto što se neprestano prilagođavalo, preuređivalo, prisvajalo i rušilo prema interesu pojedine generacije.“[28]

Krajem petnaestog stoljeća, prateći tadašnji razvitak ideja i stavova o vještičarstvu, umjetnici su se, vođeni društvenim utjecajima, sve češće fokusirali na najeksplicitnije aspekte vještičarstva. Najčešće one vezane uz odnose s vragom, vještičje ugovore, razna vjerovanja o vještičjim sastancima, s velikim naglaskom na vještičju bludnu i pohotnu prirodu.

3.1.1. Stare i mlade vještice

Tijelo, naročito golo tijelo, u svim svojim vremenskim stanjima, a ponajviše onom vezanom uz starost, bitan je element umjetničkog prikazivanja vještica. Tjelesnim prikazom najlakše zapažamo dva suprotna prikaza žene kao vještice. Na jednoj krajnosti nalazi se

[28] Petherbridge Deanna: Witches & Wicked Bodies, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013., 11.

mladolika, seksualizirana i zavodljiva čarobnica, a na drugoj propala i odbojna, duboko u starost zagrizla starica, baba.

Za prikaz tjelesno propale starice u renesansnom prikazivanju vještica ponajviše je zaslužno djelo Andrea Mantegne iz kasnog petnaestog stoljeća pod nazivom *Borba morskih bogova* (*Battle of the Sea Gods)*. U tom djelu Mantegna alegorijski prikazuje destruktivni utjecaj ljudske zavisti, a fokus stavlja na mršavi ženski lik na lijevoj strani. Ona prikazuje Zavist (Invidia), koju je autor prikazao kao nakaradnu mršavu staricu divlje, zapetljane kose. Njezino staro, ispijeno tijelo naglašava propale mišiće i vidljive kosti pod tankom kožom, kao i usahle, viseće, prazne grudi koje će postati česti motiv i simbol vještičje zlobe.

„Stare vještice poistovječene su sa simboličkim prikazom Invidie (Zavisti) koja opsjeda Zemlju i proždire vlastito srce iz ljubomore prema onim sretnijima i iskaljuje svoju zlobu prouzročujući oluje, požare, prirodne nepogode i dižući bure na moru.“[29]

Sl. 5. Andrea Mantegna *Borba morskih bogova (Battle of the Sea Gods)*

[29] Petherbridge Deanna: Witches & Wicked Bodies, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013., 21.

Sl. 6. Jacques de Gheyn II *Invidia*

De Gheynova *Invidia* vidljivo je inspirirana Mantegnovom. On svoju također prikazuje kao staricu, jednako usahlih grudi, sa zmijama u kosi, dok proždire vlastito srce iz zavisti prema drugima.

„Zavist se smatrala jednim od glavnih motiva vještičje zlobe. Vjerovalo se da su posebno zavidne na plodnost te su stoga uzrokovale pobačaje, kvarile ženama mlijeko, podmetale vilinsku djecu u kolijevke, proždirale bebe ili koristile mast nekrštene dojenčadi za izradu magičnih napitaka za letenje.“[30]

Inspiriran Mantegninim prikazom Invidie, njemački umjetnik Albrecht Dürer izradio je nekoliko različitih djela čiji su glavni likovi bile vještice. Dva najpoznatija djela iz tog vještičjeg ciklusa bila su *Četiri vještice (The Four Witches)* iz 1497. godine i *Vještica na jarcu leti unatrag (Witch Riding Backwards on a Goat)* iz 1500. godine. Ta djela s vremenom su postala najutjecajniji izvor inspiracije za buduće naraštaje umjetnika koji su se, u svom prikazu vještica, oslanjali na Dürera i njegov slojevit, ambivalentan i provokativan stil inspiriran vještičjim stereotipom koji ga je okruživao.

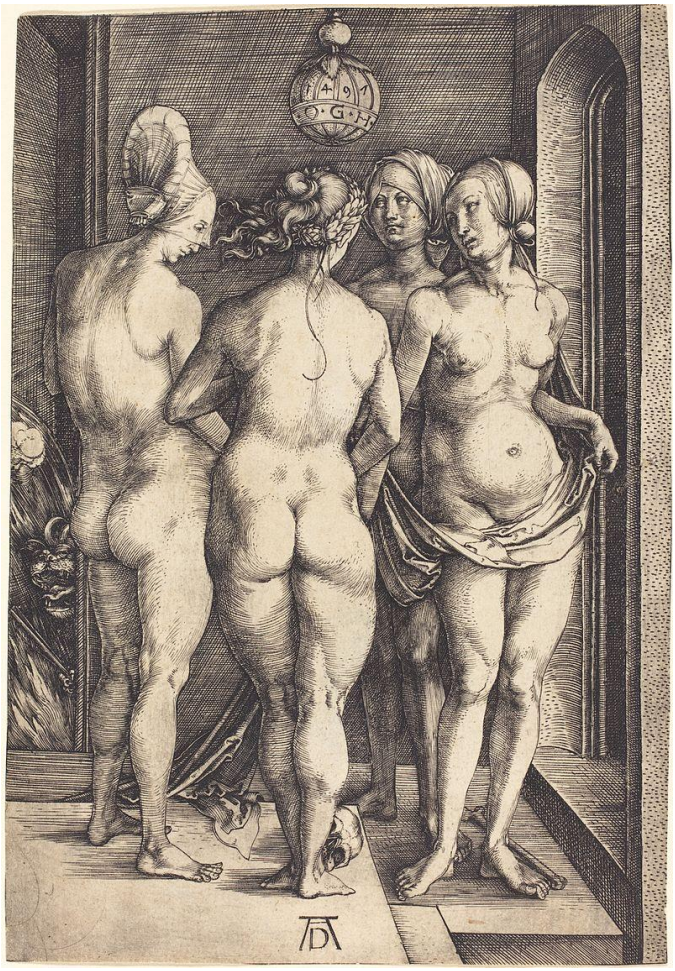
„On i njegovi suvremenici kao što su Albrecht Altdorfer (1480.-1538.), švicarski umjetnik Niklaus Manuel Deutsch (1484.-1530.) i Dürerov učenik Hans Baldung Grien (1484/5.-1545.) pridonijeli su utemeljenju prikaza i ikonografije vještica u umjetnosti i

[30] Petherbridge Deanna: Witches & Wicked Bodies, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013., 26.

njihovog izjednačavanja sa seksualnošću i tjelesnim ekstremima: istovremeno užasnima, misterioznima i apsurdnima.“[31]

U prvom djelu, *Četiri vještice (The Four Witches)*, Dürer slikovito prikazuje četiri gole, raskošne i putene žene zbijene u malenoj prostoriji. Pod njihovim nogama razbacane su kosti i lubanje, simboli smrti i prolaznosti vremena ili sastojci određenih čarolija. Jedva primjetan, u donjem lijevom kutu izviruje demon okružen jezičcima plamena. Iako prisutnost demona sugerira da se radi o četiri mlade vještice, likovi su se ponekad tumačili i kao četiri gracije, suđenice, pa čak i kao Afrodita (žena sa vijencem na glavi) okružena ženama. Ovo je jedno od djela na kojima je Dürer vještice prikazivao kao mlade žene.

„Ovaj ekstremno popularan i naveliko distribuiran rad bio je presedan koji je u kasnoj renesansi utemeljio prikaz vještica kao nagih, mladih žena, čija ljepota i poželjnost može biti prijetnja muškarcima, naročito kada se sastaju skupno, kao koven.“[32]

Sl. 7. Albrecht Dürer *Četiri vještice (The Four Witches)*

[31] Petherbridge Deanna: Witches & Wicked Bodies, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013., 15.
[32] Isto, 22.

Puno utjecajnije Dürerovo djelo bilo je ono sljedeće, *Vještica na jarcu leti unatrag* (*Witch Riding Backwards on a Goat),* gdje vještičcu prikazuje kao staricu koja leti na jarcu koji utjelovljuje vraga i simbolizira vještičju požudu.[33] Držeći vreteno i preslicu među nogama ona na faličan način koristi tipične ženske predmete. Rastvorenih ustiju ispušta požudne krikove dok joj vjetar mrsi divlju kosu.

„Za vještičarstvo se smatralo da obrće uobičajenu etiku i religioznu praksu, a kupidi koji promiču ljubav su ovdje povezani sa starom vještičom čija seksualnost pripada vragu, što je također znak izopačenosti.“[34]

Sl. 8. Albrecht Dürer *Vještica na jarcu leti unatrag (Witch Riding Backwards on a Goat)*

[33] Petherbridge Deanna: Witches & Wicked Bodies, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013., 42.
[34] Isto, 42.

Sl. 9. Agostino Veneziano *Lo Stregozzo*

Jedan od najdramatičnijih vještičjih prikaza je onaj na djelu *Lo Stregozzo* Agostina Veneziana iz ranog šesnaestog stoljeća.

Vještica je prikazana kao gola starica, usahlih grudi, koja putuje u svečanoj povorci na kosturu nekog mitskog bića među čijim rebrima drži zarobljenu djecu. U jednoj ruci drži urnu iz koje se širi divlji dim, baš kao i njezina kosa u zraku, a s drugom poseže za dojenčem koje proždire. Okružena je muškarcima, djecom, životinjama i raznolikim demonima.

„Motiv potječe iz prikaza na antičkom bakantskom sarkofagu, na kojem se Bakho nalazi u kočiji, ili Silen na magarcu, u glazbenoj pratnji živahne procesije fauna i bakantica.“[35]

[35] Petherbridge Deanna: Witches & Wicked Bodies, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013., 24.

Sl. 10. Giovanni Benedetto Castiglione *Kirka pretvara Odisejeve ljude u zvijeri (Circe Changing Ulysses's Men into Beasts)*

Antička djela i likovi bili su česti motivi za prikaz vještice kao mlade, zavodničke čarobnice. Kirka i Medeja jedne su od najpoznatijih i najučestalijih muza koje su spajale fatalno s privlačnim.

Barokni umjetnik Giovanni Benedetto Castiglione u svom djelu *Kirka pretvara Odisejeve ljude u zvijeri (Circe Changing Ulysses's Men into Beasts)* dočarava klasični mit o čarobnici Kirki koja je živjela na udaljenom otoku i čarolijama stvarala oluje uz pomoć kojih bi nasukala brodove moreplovaca, a njih uzimala kao svoje sluge koje bi pretvarala u svinje i razne druge zvijeri. Castiglione prikazuje Kirku u kontemplaciji, smještenu među antičke ruševine, s magičnim štapom u ruci i gomilom grimoara pod nogama. Prazan oklop leži pred njom, a moreplovci pretvoreni u ovce, koze i jelene trčkaraju naokolo.[36]

[36] Petherbridge Deanna: Witches & Wicked Bodies, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013., 37.

Sl. 11. Frederick Sandys *Medeja*

Medeju, u njezinom punom čarobnjačkom sjaju, obasjanu plamenom iz žeravnika, prikazao je Frederick Sandys, inspiriran pjesmom Williama Morrisa *Jazonov život i smrt (The Life and Death of Jason).* Medeja je prikazana u fatalnom činu spravljanja otrova s kojim će ubiti Glauku. Umjetnik je prikazuje ispred stola ili oltara na kojem se nalaze razni sastojci njezinih čarolija, spominjani u Morrisovoj pjesmi.

„Misteriozni predmeti na mramornoj pregradi koja se nalazi pred njom uključuju dvije žabe u procesu parenja, crveni konac i školjku (petrovo uho) napunjenu krvlju.“[37]

3.1.2. Vještičji let

Vještice u letu jedan su od najpoznatijih prikaza žena povezanih s vještičarstvom. Moć letenja dobivaju od samog vraga ili posredstvom različitih magičnih masti i napitaka koje pripremaju sa zastrašujućim sastojcima.

[37] Petherbridge Deanna: Witches & Wicked Bodies, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013., 38.

„Na ranim ilustracijama vještice lete na vilama, štapovima, metlama, kao i na zmajevima i rogatim jarčevima i ostalim monstruoznim vražjim inkarnacijama. Od sedamnaestog stoljeća na dalje prikazane su kako na metlama lete kroz dimnjake, napuštajući smrdljive i natrpane kuhinje u kojima pripremaju svoje napitke i masti i gdje se spremaju za čaranje.“[38]

Sami čin letenja čest je simbolički prikaz ženske seksualnosti i prepuštanja tjelesnim užicima. Njezin let je stoga uvijek povezan uz razne falične simbole, bila to metla ili jarac kao simbol tjelesne pohote i strasti.

Sl. 12. Hans Baldung Grien *Vještičji sabat (Witches' Sabbath)*

Hans Baldung Grien bio je Dürerov učenik, čiji se utjecaj vidi u njegovom prikazu vještica kao golih i seksualiziranih starica. Grien svoje vještice smješta u zlokobni eksterijer šume, između starog drveta na jednoj strani i gustog, kovitlajućeg dima na drugoj. Između se nalaze jedna vještica u letu i četiri na tlu. Tri vještice sjede i kleče oko urne iz koje izlazi gusti dim napitka za letenje, okružene različitim magijskim alatima i sastojcima čarolija.

[38] Petherbridge Deanna: Witches & Wicked Bodies, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013., 41.

„Na desnoj strani nalazi se konveksno ogledalo za divinaciju i „vještičji metak“ za nanošenje ozljeda- postupak ilustriran na Molitorovoj ilustraciji *Vještica s lukom i strijelom*. Iako se volovska lubanja navodno koristila kao instrument, odnosno udaraljka, prisutnost ljudskih kostiju sugerira na ubojstvo i pljačkanje grobova. Pred urnom, označenom besmislenim natpisom koji označava vještičje magično korištenje znakova i riječi, nalazi se četka s kojom se nanosi mast za letenje- motiv koji se često ponavlja u različitim oblicima u Baldungovim kasnijim radovima.“[39]

Sl. 13. Francisco de Goya Y Lucientes *Lijepa učiteljica! (Linda maestra!)*

Ovo djelo pripada Goyinom ciklusu pod nazivom *Los Caprichos.* Za razliku od njegovih prethodnika Goyu vještice i fenomen vještičarstva nisu zanimali s povijesnog ili realnog aspekta, njegove vještice nose satiričke i političke poruke. Iz tog razloga ovdje su prikazane dvije žene u letu na metli, stara i oronula vještica, učiteljica, i njezina mlada naučnica.

[39] Hults Linda C.: The Witch as Muse, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 2005., 82.

Kontrast između mladog i starog, lijepog i ružnog glavni je element ovog djela. Mlada vještica drži se čvrsto za kosu svog mudrog autoriteta, dok lete iznad noćnog krajobraza. Starija vještica nalazi se u pozi koja zaklanja njezine genitalije i grudi, a mlađa promatraču pokazuje sve, s fokusom na metlu među nogama, još jednom ukazujući na let kao simbolički prikaz seksualnosti.

„Španjolska riječ *volar*, letjeti, u slengu označuje orgazam, što je ujedno i naglašeno značenje u svakom tumačenju ove slike izdane u Goyino vrijeme.“[40]

3.1.3. Vještičji sabat

Vještičji sastanak s vragom, takozvani sabat, centralni je motiv oko kojeg su se razvijali progoni vještica. Paranoju je hranila vjera u bezbožno, skupno općenje s vragom na sastancima na kojima su žene, vještice, u zajedništvu s raznim paklenim demonima činile i slavile svoja zlodjela i planirale buduće zlo i nove udare na društvo i sve ono vezano uz dobro i Božje.

Sl. 14. Jacques de Gheyn II *Vještice u podrumu (Witches in a Cellar)*

„Vještice koje u čoporima lete na sabat zamišljane su dijelom ženske zajednice ili kovena koji prijeti društvenom redu. To je prikazano kao neobuzdana ženska zloba, koju pokreće sami vrag s kojim su sklopile pakt i koji im je tijelo označio vještičjim biljegom.

[40] Petherbridge Deanna: Witches & Wicked Bodies, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013., 52.

Takvi detalji vizulano su prikazani u intenzivno napućenim kompozicijama vještičjih kuhinja koje prikazuju pripreme za sabat.“[41]

Vještičji motiv bio je čest u izričaju Jacquesa de Gheyna II, a na ovom djelu prikazao je tri vještice u interijeru nadsvođenog podruma, motiv koji su mnogi nizozemski umjetnici koristili kao simbol okultnog podzemlja.[42]

Tri vještice prikazane su usred bezbožnog rituala, okružene napitcima, kostima, štakorima, mačkama i ljudskim lešom. Jedna vještica iz svijeće rezbari magičnu lutkicu, druga svoju magiju vrši nad kotlom, a treća čita magijski tekst iz grimoara. Žene koje čitaju, i samo prisustvo knjiga, jedan su od čestih motiva koji označuju vještice.

„Vještice su često prikazivane u činu čitanja. Danas se to ne čini neuobičajenim, međutim do osamnaestog stoljeća umjetnici su rijetko žene prikazivali u činu čitanja, uz dvije značajne iznimke: žene koje su očigledno proučavale pobožne tekstove i vještice koje uče iz magijskih knjiga.“[43]

Sl. 15. Salvator Rosa *Vještice čaraju (Witches at their Incantations)*

U ovom vještičjem prikazu Salvator Rosa, gotovo scenski, prikazuje vještice na djelu. Uz prikazane žene ovdje možemo vidjeti i muškarce kako prakticiraju vještičje rituale. U centru, vještica koja sjedi na tlu u jednoj ruci drži ljudsku kost, a u drugoj organ iz kojeg

[41] Petherbridge Deanna: Witches & Wicked Bodies, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013., 57.
[42] Isto, 60.
[43] Illes Judika: The Element Encyclopedia of Witchcraft, HarperElement, London, 2005., 315.

istiskuje krv u kotao koji drži među nogama (motiv koji je poznat i kod ostalih umjetnika u prikazu vještica). Dvije nage vještice pored nje pred ogledalom drže voštanu magičnu figuricu. Iza njih jedna vještica reže nokte s obješenog leša, dok ga druga kadi dimom. Dva muškarca uz pomoć ruke kostura, kojeg su podigli iz lijesa, potpisuju dokument, dok se iza njih ukazuje misteriozna zakukuljena figura s vijencem na glavi i svijećama u krilu. Pored njih polugola vještica muškarcu s povezom na očima skreće pažnju prema obješeniku. Vitez i dvojica muškaraca pale pergament, a pored njih stara vještica drži bebu koju prinosi kao žrtvu skeletnom čudovištu.[44]

3.1.4. Macbethove vještice

Jedan od najpoznatijih prikaza vještica svakako je onaj Shakespeareov u tragediji *Macbeth*, koja i započinje razgovorom tri vještice na zastrašujućoj čistini. One su sestre, proročice koje nalikuju na tri sudenice, podanice Hekate, grčke boginje vještičarstva koju je štovala i Medeja.

Sl. 16. John Michael Rysbrack *Macbethove vještice (The Witches in Macbeth)*

John Michael Rysbrack prikazao je svoje vještice kao oronule starice u razdrapanim prnjama s golim grudima. Nalik više na kakve prikaze ili sjene nego na žene, one se u divljim

[44] Petherbridge Deanna: Witches & Wicked Bodies, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013., 62.

pokretima približavaju zadimljenom kotlu koji se nalazi na kamenom oltaru. Slika može evocirati trenutak u kojem im Macbeth dolazi u posjet na njihovo tlo, tamo gdje vlada njihova moć, a ne njegova.

Sl. 17. Henry Fuseli *Macbeth, Banquo i vještice (Macbeth, Banquo and the Witches)*

Slika prikazuje prizor iz prvog čina, treći prizor Macbetha u trenutku kada Macbeth i Banquo dolaze u posjet vješticama, trenutak u kojem prvi put ugledaju ta čudna bića, odnosno kako Banguo kaže:

Koliko kažu da je odavde do Forresa? — Tko su ove,
tako smežurane i tako divlje u toj odjeći,
te ne izgledaju kao stanovnice zemlje, a ipak
na njoj jesu? Jeste li žive? Jeste li bića
koja se mogu pitati?Regbi da me razumijete,
jer svaka odjedanput svoj ispucali prst polaže
na ispijene usne; morate biti žene,
a ipak mi vaše brade priječe osvjedočiti se
da to jeste.[45]

[45] http://www.matica.hr/media/uploads/knjige/zmek/macbeth-06_12_2011.pdf

Tri vještice stoje na brežuljku klečući jedna pored druge, poput jednog entiteta, zakukuljene bijelim velom, kao sablasne prikaze s ispruženom rukom u činu iznošenja svojh proročanstava. Način na koji je Henry Fuseli prikazivao svoje vještice inspirirat će buduće prikaze vještica u umjetnosti.

„Preuveličane brade, nosovi i prikrivajuće kukuljice počele su se povezivati s kazališnim vještičjim prikazom, a preuzeli su ih i karikaturisi kao James Gillray (1756.-1815.) i Thomas Rowlandson (1756.-1827.).“[46]

3.1.5. Vještičji rituali

Mnoga djela prikazivala su vještice kroz njihove magijske radnje, crtanje ritualnih krugova, magijske zapise, dizanje mrtvih i razne druge bogohulne prakse.

„Nekromancija, kakva je bila poznata u vrijeme srednjeg vijeka, je uglavnom bila povezana uz muškarce magičare, kao što je bio mag iz dvanaestog stoljeća, Albertus Magus, ali je postepeno preuzeta kao dio vještičarstva, iako su se žene smatrale nepismenima.“[47]

Sl. 18. Frans Francken II *Vještičji sabat (Witches' Sabbath)*

[46] Petherbridge Deanna: Witches & Wicked Bodies, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013., 95.
[47] Isto, 99.

Na ovom Franckenovom djelu vještice su prikazane na raznolik način, mladi su izmiješani sa starima, a siromašni s bogatima. Ovo je jedan od rjeđih prikaza vještica u kojem one nisu samo stare žene nižeg staleža, nego i mlade imućne djevojke. Nalaze se unutar interijera u kuhinji, mjestu koje je često bilo povezano s vješticama. Prikazani su mnogi sudionici, tojest cijeli koven koji se priprema za vještičji sabat. Jedna od sudionica, gola vještica, leti kroz dimnjak, a oko prisutnih se nalaze razni magijski alati, ritualni krug, lubanje, grimoari kao simbol zabranjenog znanja, kao i razni demoni koji ih okružuju.

Sl. 19. John Hamilton Mortimer *Čaranje (The Incantation)*

John Hamilton Mortimer svoje vještice, staru i mladu, smješta u tamnu špilju, unutar magijskog kruga, gdje starica ritualnim kretnjama rukom i zamahom magičnog štapa stvara vatru u kotlu. U pozadini, iza njih nalaze se životinjske kosti, kostur koji drži veliki grimoar i šišmiši koji vise iznad njih.

Sl. 20. John William Waterhouse *Magijski krug (The Magic Circle)*

Djela Johna Williama Waterhousea poznata su po motivima vještica, čarobnica i raznih mitskih i čarobnih žena. Jedna od mnogih je i ova vještica ili svećenica nekog magijskog kulta prikazana u trenutku stvaranja magijskog kruga s kojim odvaja svoj ritualni prostor od onog svakodnevnog. Potezom štapa, koji niti ne prati pogledom, njezina radnja je naglašena kao spontana i iskustvena. Fokusirana je na dim koji se vertikalno diže iz brončanog kotla, spremna da zlatnim srpom u njega sasiječe cvijeće koje joj je vezano o struku. Okružuju je crne vrane i žaba koje promatraju njezine pokrete i radnje.

4. VJEŠTICE U KAZALIŠNOJ I FILMSKOJ PRODUKCIJI

Stoljećima su vještice svojim činima obilježavale razna utjecajna djela i formirale priče i predaje koje su poslužile kao temelj mnogih kasnijih umjetničkih reinterpretacija. Te zle žene reinkarnirale su se na raznolike načine kroz razna umjetnička djela, a jednako tako i kroz mnogobrojne interpretacije unutar filma i kazališta. Fatalne žene, bile one vještice, vampirice ili neki drugi ženski monstruozni prikaz, jedan su od češćih načina prikazivanja negativnog ženskog principa.

„Bile one naborane starice ili neukroćene fatalne žene, vještica je, od našeg najranijeg djetinjstva, kao zločinka duboko utisnuta u naš um. Od Maleficent do Majke Suspiriorum pa do Bellatrix Lestrange, ona je žena koju volimo oponašati ili je se bojati. Takvi arhetipski prikazi stvaraju ovisnost pri gledanju i često su izraz "ženskog monstruoznog" koje odražava mušku tjeskobu vezanu uz žensko tijelo.“[48]

Za umjetničko istraživanje i prikazivanje takvog lika poslužila su mnoga lica klasične literature i mita, kao što je Medeja, rijetki, ali moćni ženski likovi Shakespeareovih djela pa i mnoge moderne inačice, nove nasljednice starih vještica i čarobnica. Razvitak tog negativnog ženskog lika neupitno je pratio ženin položaj u društvu, naročito njezin položaj u odnosnu na onaj muškarca. Nekoć potpuno jednostrani, zao i crni simbol s vremenom je prešao u sivu zonu i svoje, dotad đavolje, moći iskoristio kao simbol feminističke snage. S vremenom vještica je postala bitan kulturološki konstrukt, jedan od važnijih arhetipova pop kulture.

4.1. Vještice s filmskog platna

Način prikazivanja i razvitak vještičjeg lika najlakše i najjasnije se može pratiti kroz medij filma, od samih početaka njegovog nastanka. Na filmskom platnu vještica se razvijala od negativne antagonistice do neovisne feminističke protagonistice u potrazi za vlastitom snagom. Od samog početka filma vještice, vještičarstvo i razna ostala okultna područja bila su popularna umjetnička tema. Neka djela doticala su se vještičje stvarnosti, konkretnije vještičarske povijesti, a neka su pak stvarala fantaziju izgrađenu na onom bajkovitom dijelu ovog arhetipa. Medij filma donio je mogućnost da neživi, statični likovi slikarstva ožive i dočaraju vještice u novom svjetlu. Način na koji su vještice kinematografski prikazane često je pratio one poznate vještice s umjetničkih djela prijašnjih stoljeća, ali vrlo često stvarao i

[48] Sollee Kristen J.: Witches, Sluts, Feminists, Conjuring the sex positive, ThreeL Media, Berkeley, 2017., 111.

neke nove vještice. U svakom slučaju te moćne slike i načini na koji su vještice prikazivane pridonijeli su tome kako ih ljudi percipiraju, a na kraju i razumiju.

Kroz vrijeme vještice s filmskog platna manifestirale su se na različite načine. Pratile su često one poznate srednjovjekovne utjecaje i vjerovanja o vještičarstvu (*Häxan, Macbeth*), ali i istraživale onaj zavodnički simbol čarobnice (*Oženih se vješticom*). Vukle su inspiraciju iz antičkih djela (*Medeja*), ponekad i propitkivale svoju moć u trenutku kada bi se zaljubile u smrtnike (*Oženih se vješticom, Zvono, knjiga i svijeća*). Rušile su katolički poredak u službi vraga (*Rosemaryno dijete*), a ponekad i stvarale stravu, paniku i praznovjerja čak i onda kada se nikada nisu ukazale (*Projekt Vještica iz Blaira*). Svojim moćima pružale su i feministički otpor (*Bewitched, Vještice iz Eastwicka*) pa čak i utjecale na mnoge mlade djevojke (*The Craft*). U bajkovitom svijetu nekoć su zastrašivale djecu (*Čarobnjak iz Oza*), a zadnjih desetak godina, a naročito danas, sve su češći pozitivni motiv literature i filmova za djecu i mlade (*Harry Potter*).

4.1.1. Vještice (Häxan, 1922.)

Ovaj švedski, nijemi, horor film koji je režirao Benjamin Christensen, jedan od redatelja koji se smatra bitnim kinematografskim inovatorom, prvi je film u cijelosti posvećen fenomnu vještica. Sniman je u formi dokumentarca, popraćenog izmjenjujućim igranim scenama koje se poigravaju s predodžbom stvarnosti i istražuje vještičarstvo s kulturne i povijesne perspektive. Film propitkuje na koji način praznovjerje i nerazumijevanje mentalnih bolesti može dovesti do histerije kakva je bila rasprostranjena u vrijeme progona vještica. Scene su bazirane na dokumentarističnim i igranim prikazima različitih povijesnih razdoblja vezanih uz vještičarstvo, oslanjajući se na informacije iz srednjovjekovnih dokumenata i likovnih prikaza.

Film započinje prikazom drevnih duhova i demona i govori o vjerovanjima starih naroda koja su kasnije utjecala na formiranje ideja o vještičarstvu te se nastavlja na srednjovjekovno razdoblje prikazom drvoreza s grotesknim ilustracijama vještičarstva, koje oživljavaju u igranim scenama. Vještice s početka filma groteskne su kao i srednjovjekovne vještice i vjerovanja o njima, one se sastaju s vragom, seksualno opće s njim, lete uz pomoć masti za letenje i izrađuju različite magijske napitke poput onog ljubavnog izrađenog od mačjeg izmeta i srca golubice. Radnja se zatim prebacuje na scene koje prikazuju vještičje progone iz različitih perspektiva. Vještice su prikazane na dva poznata načina, kao stara prosjakinja i mlada ljepotica koja nesvjesno budi potisnutu strast mladog svećenika. Žene su

prikazane kao podložne đavoljem utjecaju, a među njima i časne sestre u scenama koje prikazuju skupnu histeriju u samostanu. *Häxan* zatim mijenja perspektivu i prikazuje progone sa pozicije žrtve. Na vrlo grafički način prikazuje instrumente za mučenje kao i načine na koji su se upotrebljavali. Naposljetku film ponovno mijenja fokus i dovodi fenomen vještičarstva u suvremeno vrijeme nastanka filma gdje je vještičarstvo prikazano kao emocionalni poremećaj povezan s depresijom, histerijom i kleptomanijom.

„Jedno od najranijih remek-djela filma strave nadilazi žanrovske okvire vizualno plastičnim oživljavanjem duha i ozračja srednjovj. praznovjerja. Film, prikazivan i pod naslovom Povijest magije kroz stoljeća, očituje utjecaj slikarstva H. Boscha, P. Brueghela i F. Goye iskazan maštovitim kompozicijama kadra, chiaroscuro osvjetljenjem predmeta i likova te neuobičajenim rakursima. Christensenu (1879–1959) je prikaz motiva strave (osobito nasilja i mučenja) ujedno bio tek podloga za skeptičnu demistifikaciju praznovjerja što naglašavaju i pseudodokumentarističke scene u suvremenosti, realist. gluma i groteskno humoristični podtekst (isti glumac, sam Christensen glumi likove i Sotone i liječnika, simbola zla i njegove suprotnosti). Zabranjen u više eur. zemalja zbog »okrutnosti«, film je supostavljanjem makabričnoga i objektivnoga oduševio nadrealiste.“[49]

Sl. 21. Scena iz filma *Häxa*n

[49] http://film.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2004

Sl. 22. Scena iz filma *Häxan*

4.1.2. Čarobnjak iz Oza (The Wizard of Oz, 1939.)

U ovom američkom mjuziklu fantastične tematike, redatelja Victora Fleminga, vještice su po prvi put prikazane na dva različita načina, kao dobre i loše vještice. Radnja prati avanture mlade Dorothy Gale iz Kansasa koja jednog dana tijekom oluje zapne u tornadu sa svojim psom Totom i završi u magičnoj zemlji Oz. Tamo upoznaje raznolika zanimljiva stvorenja, kao i dvije moćne vještice, Dobru vješticu od Sjevera i Zlu vješticu od Zapada.

Ove vještice prikazuju dualitet dobra i zla. Dobra vještica Glinda putuje u mjehuru od sapunice, ona je mlada i lijepa, a njezin kostim je sačinjen od ružičaste krinoline, srebrne krune i čarobnog štapića, dok je njezina zla suparnica vještica koja se pojavljuje u gustom oblaku crvenog dima, ružna, izbočene brade i kukastog nosa, sa zelenom kožom, obučena u crnu haljinu i šiljati šešir. U trenutku kada upozna Glindu mlada Dorothy izjavljuje kako ona ne može biti vještica, jer su sve vještice stare i ružne, na što joj Glinda objašnjava da su samo zle vještice ružne. U filmu ljepota označava dobro, a ružnoća zlo.

Glinda svojim izgledom odgovara simboličkom i stereotipnom prikazu vile ili vilinske kraljice. Zla vještica je lik koji odgovara bajkovitom vještičjem arhetipu, ona živi u opsjednutoj šumi, leti na metli, izbacuje vatrene kugle iz ruku, gleda u kristalnu kuglu,

spravlja čarolije. Zla vještica od Zapada, koja se u cjelokupnom filmu pojavljuje sveukupno desetak minuta, postala je ikona zahvaljujući svojoj prožimajućoj prisutnosti.

Sl. 23. Dobra vještica od Sjevera

Sl. 24. Zla vještica od Zapada

4.1.3. Oženih se vješticom (I Married a Witch, 1942.)

Radnja romantične komedije s elementima fantazije, redatelja René Claira, vrti se oko uskrsle vještice iz Salema i njezinog oca čarobnjaka koji su se vratili da se osvete obitelji koja ih je stoljećima ranije osudila na smrt, a čiji će plan na kraju završiti komičnim obratima. Posredstvom neuspjele čarolije Jennifer pada pod utjecaj vlastite magije i zaljubljuje se u smrtnika.

Iako bi po svom izgledu mogla odgovarati zavodljivoj, fatalnoj čarobnici, vještica ovog filma prikazana je kao mlada, lijepa, mudra i šarmantna žena s apetitom za zabavu, hranu i romantiku. Ona se može manifestirati u obliku dima, letjeti na metli, kao i u automobilu. Ovo je jedna od prvih filmskih vještica koja se odmakla od potpuno negativnog vještičjeg stereotipa.

Sl. 25. Veronica Lake u kultnoj ulozi vještice Jennifer

4.1.4. Zvono, knjiga i svijeća (Bell, Book and Candle, 1958.)

Romantična komedija redatelja Richarda Quinea, bazirana na drami Johna Van Drutena, govori o ljubavnoj priči vještice i smrtnika. Radnja se odvija u vrijeme božićnih blagdana i vrti se oko mlade vještice Gillian Holroyd, vlasnice dućana umjetninama. Ona je zabavna, neobuzdana, boemska slobodna duša. Uz nju prisutne su i ostale vještice, njezina

teta Queenie, brat Nicky i ekscentrična Bianca de Pass. Gillian je zainteresirana za svog susjeda izdavača Shepa Hendersona i nakon što sazna da je zaručen za njezinu neprijateljicu Merle, Gillian se odlučuje osvetiti tako da začara Shepa, što joj se obije o glavu i ona se zaljubljuje u njega.

Iako film vještice prikazuje kao privlačne, zabavne i pozitivne osobe, Gillian je ambivalentna vještica. Ona žudi za time da provede Badnjak u malenoj crkvi slušajući božićne pjesme, umjesto u jazz klubu u kojem se okupljaju vještice. Ona živi u sivoj zoni između svoje vještičje prirode i želje za običnim životom, ponajviše ljubavi. Za razliku od Jennifer (*Oženih se vješticom*) koja je veseo i nesputan lik pa čak i onda kada joj se čarolije obiju o glavu i zaljubi se u smrtnika, Gillian je lik koji do samog kraja ne zna što odlučiti i kako postupiti u nezahvalnoj situaciji u životu u kojem se vještica ne smije zaljubiti. Mitologija ovih vještica bazira se na tome da vještica gubi svoju moć ako se zaljubi, one se ne mogu zacrvenjeti, ne mogu potonuti u vodi i ne mogu plakati. Film definira vještice kao ljude koji žive uz pomoć magije (i po njezinim pravilima) i kao one koji posjeduju moć koju ostali nemaju. Ovaj film poseban je i po tome što se prvi put pojavljuje muškarac vezan uz vještičarstvo, vještac.

Sl. 26. Queenie, Gillian i Nicky

Sl. 27. Gillian

Sl. 28. Gillian

Sl. 29. Bianca de Pass

4.1.5. Macbeth

Jedno od najizvođenijih djela Williama Shakespearea, tragedija *Macbeth,* od svog je nastanka i prve premijere 1606. godine doživjela mnogobrojne reinterpretacije unutar filmske i kazališne produkcije. Među brojnim likovima pozornost su plijenile i tri vještice koje su kroz vrijeme postale poznate koliko i samo djelo.

Radnja prati glavnog lika Macbetha, hrabrog vojskovođu u borbi za Škotsku. Prva scena započinje pojavom tri vještice koje odlučuju da će se sastati s Macbethom kojem će kasnije proreći sudbinu i otkriti da će on biti škotski kralj. Njihovo proročanstvo mijenja njegovu narav i Macbeth, nekoć pošteni junak, polako postaje tiranin i ubojica opsjednut s prijestoljem i zadobivanjem moći.

Shakespearove vještice su simbol nadnaravnih sila, tri sestre, poput suđenica, za koje ne znamo da li proriču Macbethovu budućnost ili je stvaraju. Njihov način prikazivanja ponajviše je vezan uz sami tekst i način na koji ih je Shakespeare u njemu dočarao. One su stare, smežurane i divlje, u odrapanoj odjeći, ispijenih usana i izboranog, usahlog lica. Vještice Shakespeareovog vremena.

U filmskoj produkciji prikazivane su na različite načine, zavisno od redateljskog umjetničkog pristupa. Kao poznate oronule starice (Orson Welles, Roman Polanski), pa čak i kao mlade buntovne djevojke (Geoffrey Wright), kao pakosne medicinske sestre (Rupert Gold) ili pak kao šamanistički duhovi japanske kulture (Akira Kurosawa).

4.1.5.1. Orson Welles (Macbeth, 1948.)

Wellesove vještice čaraju u hladnom, golom i maglovitom eksterijeru, na stijeni usred pustopoljine okupljene oko ključalog kotla iz kojeg izlazi gusti dim. Krešteće starice duge, sijede, raščupane kose, odjevene u crne oronule kostime. Cjelokupna atmosfera filma pridonosi malicioznoj energiji koja okružuje ove vještice, ali podjednako tako i način na koji ih Welles prikazuje. One svoje stare ruke guraju u misteriozni kotao iz kojeg vade glinu iz koje će izraditi magičnu skulpturu u Macbethovom liku.

Sl. 30.-32. Wellesove vještice

4.1.5.2. Akira Kurosawa (Krvavo prijestolje, Throne of Blood, 1957.)

Kurosawina adaptacija *Macbetha* smještena je u srednjovjekovni Japan, usred feudalnih sukoba, a njegov glavni lik je samuraj koji će, kao i Macbeth, u početnom dijelu filma naići na vješticu. Kurosawa u svom filmu prikazuje samo jednu vješticu. Ona ne odgovara zapadnim stereotipima, ona je zapravo duh koji se nalazi usred guste šume, u potpunosti bijela[50], stara prelja. Ona je šamanistica, osoba koja se nalazi između svjetova.

Sl. 33. i 34. Bijela Kurosawina vještica

[50] U Japanu boja smrti.

4.1.5.3. Roman Polanski (Macbeth, 1971.)

Film započinje scenom vještica koje se okupljaju na plaži. Tri vještice, dvije starice i jedna djevojka. Nalik na one srednjovjekovne, odjevene u seoske, stare, prljave i otrcane kostime. Prikazane su u činu nekog rituala, kopaju rupu u koju stavljaju omču, ruku mrtvaca i bodež. U kasnijoj sceni Macbeth se ne sastaje samo s njih tri nego se suočava s cijelim kovenom golih vještica koje prisustvuju vještičjem sabatu.

Sl. 35. i 36. Vještice Romana Polanskog

4.1.6. Vještice iz Eastwicka (The Witches of Eastwick, 1987.)

Film Georgea Millera, baziran na istoimenom romanu Johna Updikea, žanrovski spaja komediju i fantaziju. Radnja prati tri dokone žene, kiparicu Alexandru Medford, učiteljicu glazbe Jane Spofford i novinarku Sukie Ridgemont. Sve tri nesvjesne su svojih vještičjih moći koje spoznaju jednog dana kada zajedno podijele svoje fantazije o pojmu idealnog muškarca. Uskoro se u Eastwick doseli misteriozni stranac, Daryl Van Horne. On zavodi sve tri žene, jednu po jednu, koje opčinjene padaju pod njegov misteriozni utjecaj. To dovodi do zavisti i rivalvstva među dugogodišnjim prijateljicama i u tom nabijenom stanju emocija one napokon spoznaju svoju vlastitu moć. Prijateljice pristanu dijeliti Daryla kao ljubavnika i u druženju s njim počinju se mijenjati. Nakon nesretne, magijski prouzročene, smrti jedne od stanovnica Eastwicka, koja od samog početka nije simpatizirala Daryla Van Hornea, Alexandra, Jane i Sukie strepe od vlastitih moći i odlučuju se odmaknuti od Darylovog utjecaja. Ljutit, Daryl im uzvraća magijskim napadima koji ih suoče s njihovim najvećim strahovima, Alexandra se probudi u krevetu punom zmija, Jane počinje naglo starjeti, a Sukie doživi iznenadnu i neizdržljivu bol. Shvačajući da je jedini način na koji se mogu riješiti Daryla isti onaj s kojim su ga prizvale, pomoću vještičarstva, tri prijateljice se odluče lažno pomiriti s njim, cijelo vrijeme planirajući svoj finalni korak. Dok je Daryl bio u gradu vještice naprave njegovu, od voska izrađenu, voodoo lutkicu te na njemu primijene sve magične trikove koje ih je naučio. Nakon dosta muke uspiju ga protjerati. Osamnaest mjeseci kasnije one žive u Darylovoj vili, svaka sa svojim djetetom, Darylovom djecom.

Ovaj film vještice smješta u dvije različite pozicije. S jedne strane one su žene kojima vlada muškarac ili u ovom slučaju vrag u liku muškarca, onaj kojeg su same zazvale. One padaju pod njegove čari, dopuštaju mu da manipulira njima, njihovo znanje dolazi od njega, ali s druge strane njihova pozicija je pozicija snage, one od samog početka u sebi nose moć koje nisu svjesne, a tijekom filma, spoznajući svoju snagu i moći koje posjeduju, okreću se protiv muškarca i njegove vladavine te ga se naposljetku i rješavaju. One su ambivalentni likovi, istovremeno žene pod utjecajem muškarca i žene čija vještičja moć simbolizira njihovu žensku snagu.

Način na koji ih njihova moć mijenja nije vidljiva samo u radnji nego i načinu na koji su kostimografski prikazane. Alexandra je umjetnička duša, najslobodnija od sve tri, obućena u široke košulje, udobnu odjeću i kaubojske čizme. Sukie, samohrana majka šestero djece koju je muž ostavio, izmorena žena razlomljena između posla i obiteljskih obaveza, obućena je u pastelne boje, haljine i bluze. Razvedena učiteljica klasične glazbe, Jane, sputana je i

tradicionalna, zakopčana do grla, u dugim suknjama, sa strogo zategnutom frizurom. Najveća transformacija vidljiva je upravo kod Jane koja će, kada spozna svoje moći, izgleda spoznati i svoju ženstvenost i seksualnost koja će nam kostimografski biti prikazana kroz uske i kratke haljine, koketne majičice iznad pupka i sjajnu, zlatnu večernju haljinu. Sve tri raspustit će bujnu kosu u znak svoje promjene. Alexandra će također istražiti svoju ženstvenost, a Sukie će se, prikazana u jednoj sceni u svilenoj pidžami, šeširu i platnenim tenisicama, prepustiti uživanju koje joj prijašnji život nije dopuštao.

Sl. 37. Alexandra

Sl. 38. Jane

Sl. 39. Sukie

Sl. 40. Alexandra

Sl. 41. Jane

Sl. 42. Jane

Sl. 43. Sukie, Jane i Alexandra

Sl. 44. Alexandra, Jane i Sukie

4.1.7. Opasne čini (The Craft, 1996.)

Vještičju ikonografiju devedesetih godina dvadesetog stoljeća značajno je oblikovao film Andrewa Fleminga koji je vještice prikazao kao burne tinejdžerice koje se okreću vještičarstvu ne bi li otkrile svoju moć, koja im na kraju prouzroči više problema nego koristi.

Sarah Bailey seli se s ocem i pomajkom iz San Francisca u Los Angeles, gdje se upisuje u katoličku školu u kojoj upoznaje tri djevojke koje se bave vještičarstvom, Nancy, Bonnie i Rochelle. Tri vještice u potrazi su za četvrtom ne bi li oformile koven koji iziskuje vještицu za svaku stranu svijeta. Jednog dana djevojke primijećuju moći koje su se kod Sarah manifestirale odmalena i nju odabiru za četvrtu. Djevojke su samouke, one posjećuju okultne dućane, izvode rituale i čarolije za vlastitu korist. Sarah baca ljubavnu čaroliju na Chrisa, svoju simpatiju, Rochelle se osvećuje svojoj zlostavljačici, Bonnie izvodi čaroliju za ljepotu ne bi li izliječila svoje ožiljke, a Nancy čaroliju za moć. Kako im apetiti rastu tako koriste sve jače i opasnije rituale. Stvari se počinju okretati protiv njih. Zaluđeni Chris pokuša silovati Sarah, Rochellina neprijateljica počinje gubiti kosu, a Bonnie postane narcisodina. Nancy, opijena moći, prelazi na rub ludila te jednog dana, ljubomorna na Sarah, ubija Chrisa. Djevojke se polako okreću jedna protiv druge. Činom magijskog vezivanja Sarah nastoji oduzeti moći Nancy, tri vještice još jednom ostaju same i sada se okreću protiv one četvrte. Na kraju filma Nancy završi u ludnici, a Bonnie i Rochelle ostaju bez svojih moći.

Vještičarstvo je u filmu prikazano kao stvarno iako nepredvidljivo i opasno. Film govori o opasnosti igranja s vještičarstvom, odnosno silama koje nam nisu poznate. Djevojke su prikazane kao suvremene neovisne vještice, heroine koje posjeduju moć. U ovom filmu vještice su prikazane kao školarke koje su ujedno i pojedinci na rubu društva, članovi supkultura.

Sl. 45. Bonnie, Nancy, Sarah i Rochelle

Sl. 46. Sarah, Nancy, Rochelle i Bonnie

Sl. 47. Rochelle, Nancy, Bonnie i Sarah

4.2. Vještice na kazališnim daskama

Za razliku od onih filmskih, koje su se na filmskom platnu pojavile toliko puta da bi ih teško bilo obuhvatiti u ovome radu, kazališne vještice značajno su misterioznije. Najčešće vezane uz klasična djela poput *Medeje* i *Macbetha* ili uz dječje priče bazirane na bajkama braće Grimm, kazališne vještice najčešće se ukazuju u dramama i tragedijama ili u komičnim, bajkovitim i muzikalnim ulogama.

Kazališne vještice najčešće su se u svome prikazu oslanjale na dva vrlo poznata simbolička prikaza žene kao vještice, oronule starice i zavodljive, fatalne čarobnice. Shakespearove tri mračne sestre i trovačica Medeja mogle bi se smatrati temeljem na kojem se razvijaju estetski prikazi kazališnih vještica.

4.2.1. Macbeth

Ovo djelo vještice su obilježile svojom glumačkom pojavom, ali i mističnim legendama koje se vežu uz *Macbetha* od trenutka kada je premijerno izveden 1606. godine. Ta cijenjena Shakespeareova tragedija smatra se jednim od najnesretnijih djela. Nastalo je u vrijeme kada su na području Europe bijesnili progoni vještica, u razdoblju u kojem je unutar ljudskog uma vještica bila utisnuta kao stvarni lik i svakodnevna pojava. Prema jednoj od legenda koje okružuju ovo djelo Shakespeare je u sceni s vještицama u kojoj one proriču Macbethovu sudbinu koristio riječi pravih vještičarskih rituala, a bijesne vještice osvetile su se bacanjem prokletstva na djelo. U kazalištima ime Macbeth nikada se ne izgovara, a osobito na sceni. On se spominje kao *onaj škotski kralj*, a djelo se naziva *škotskim komadom*, dok se Lady Macbeth naziva *gospođa M*.[51] Mnogobrojne su priče o nesrećama koje su zadesile glumce ili cjelokupnu produkciju pri postavljanju Macbetha, a koliko u tome svoje prste imaju prave, živuće vještice nekih prošlih vremena, teško je reći, ali sigurno je da su one jedne od likova koji su značajno obilježili ovo djelo.

4.2.1.1. Trevor Nunn (Macbeth, 1978.)

Britanski redatelj, Trevor Nunn, postavio je *Macbetha* u suradnji s kazalištem Royal Shakespeare Company. Komad je postavljen na ogoljenoj, kružnoj pozornici, a u skladu s tim minimalizom glumci su nosili suvremene kostime. Trevor Nunn svoje vještice prikazuje kao tri sredovječne, raščupane žene odjevene u otrcane, prljave kostime. Na prvi pogled to bi mogle biti i obične beskućnice ili prosjakinje, jer ih sami kostim ne naglašava kao vještice. Nisu prikazane na stereotipan vještičji način. U prvoj sceni Nunn vještice prikazuje u kontrastu s kraljem. One su zlo i tama, odjevene u crno, a on svjetlost i dobrota, odjeven u bijeli kostim sa zlatnim križem oko vrata.

[51] Garber Marjorie: Profiling Shakespeare, Routledge, New York, 2008., 77.

Sl. 48. Vještice Trevora Nunna

4.2.1.2. Peter Stein (Macbeth, 2011.)

U ovoj izvedbi Verdijevog *Macbetha*, prikazanoj 2011. godine na Salzburškom festivalu, redatelj Peter Stein svoje vještice prikazuje kao bijele demonske starice, koje neopisivo liče na vještice sa slike Henrya Fuselia *Macbeth, Banquo i vještice*. One su bijele prikaze koje se izdvajaju u mraku, nakaradne, izdeformirane starice s visećim grudima.

Sl. 49. Vještice Petera Steina

Sl. 50. Vještice Petera Steina

4.2.2. Mjuzikl Čarobnjak iz Oza (The Wizard of Oz, 2011.)

Mjuzikl baziran na scenariju istoimenog filma iz 1939. godine režirao je Jeremy Sams, a autor glazbe bio je Andrew Lloyd Webber. Premijerno izveden na West Endu u ožujku 2011. godine dočarao je poznatu priču o Dorothy i dvije vještice. Glinda je kostimografski zadržala poznatu siluetu, krinolinu, ali promijenila boju i postala plava vještica, ili vila. Zla vještica od Zapada i dalje je zelena, u crnoj haljini, sada užoj i prekrivenoj perjem, a šiljati šešir zamijenila je frizura sličnog oblika.

Sl. 51. Glinda i Zla vještica od Zapada

4.2.3. Mjuzikl Wicked (Wicked, 2003.)

Radnja se bazira na romanu *Wicked: The Life and Times of the Wicked Witch of the West*, Gregorya Maguirea, u kojoj autor dočarava alternativnu priču o životu Elphabe, neshvaćene djevojčice zelene kože koja s vremenom postaje Zla vještica od Zapada. To je priča o posebnom prijateljstvu između Elphabe i Galinde (koja kasnije postaje Glinda) i o njhovim razlikama i ljubavnom rivalstvu. Mjuzikl je premijerno izveden na Broadwayu u listopadu 2003. godine, a režirao ga je Joe Mantello.

Zla vještica od Zapada i dalje je prepoznatljivo ista, zelene kože, u crnoj haljini sa šiljatim šeširom. Kroz sve ove reinterpretacije *Čarobnjaka iz Oza*, odnosno lika Zle vještice od Zapada, vidljivo je u kolikoj je mjeri ona postala vještičja ikona koja, da joj se promijene obilježja, više ne bi kao lik funkcionirala na jednak način. Također je vidljivo u kolikoj mjeri film utječe na stvaranje ikona čija se obilježja godinama protežu na jednak ili vrlo sličan način u novim interpretacijama starih, omiljenih likova.

Sl. 52. Glinda i Elphaba

4.2.4. Medeja (Medea, 2014.)

Suvremena baletna interpretacija klasičnog mita o Medeji postavljena na sceni Estonske nacionalne opere, u koreografiji Gianluce Schiavonia. Tragična priča o senzualnoj i snažnoj kolhidskoj princezi, zavodljivoj čarobnici koja napušta svoj rodni kraj i obitelj radi ljubavi prema Jazonu, koji je izdaje ne bi li se oženio za kraljevu kćer Glauku, za što se izluđena Medeja osvećuje ubojstvom Glauke i svoje rođene djece.

Medeja je kostimografski prikazana crvenom bojom koja može označavati njezinu strast ili bijes, kao i ornamentikom po tijelu, nalik na plemenske tetovaže i perjem oko vrata, koji označavaju njezinu barbarsku prošlost.

Sl. 53. Medeja

Sl. 54. Medeja

5. KOSTIMI INSPIRIRANI VJEŠTIČJIM ARHETIPOM

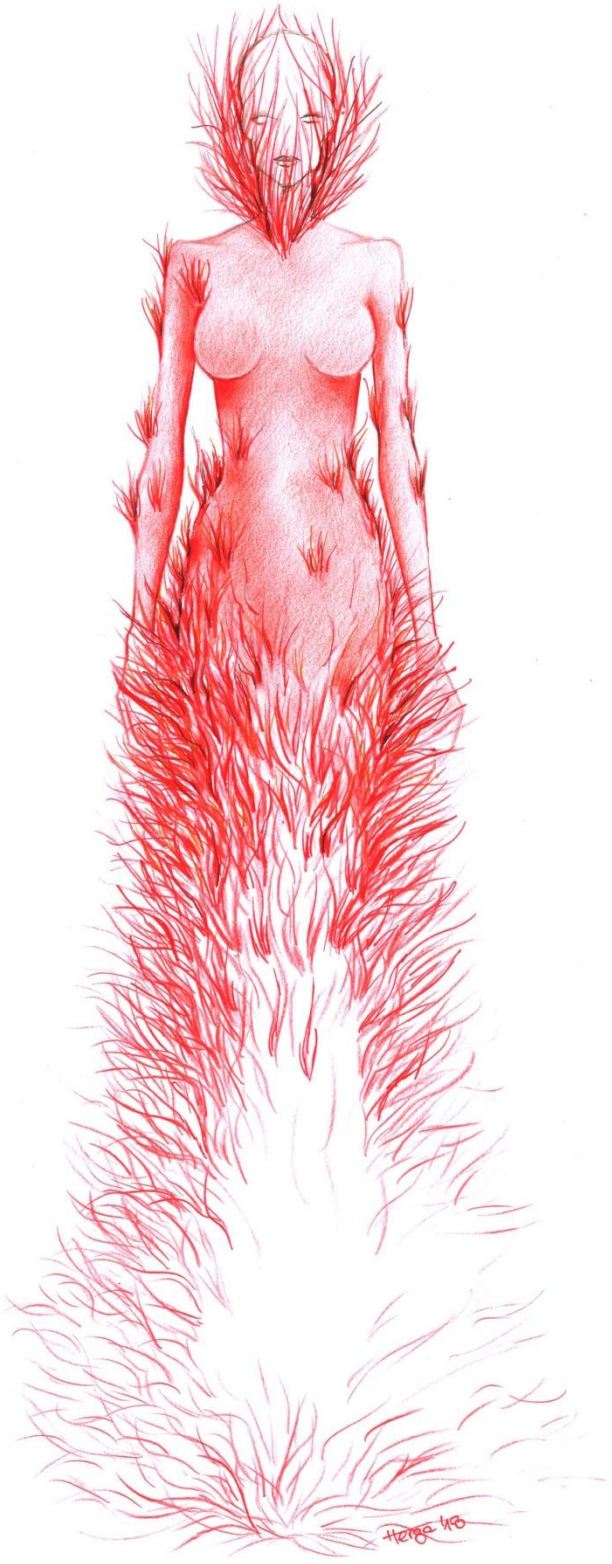

Tēga '18

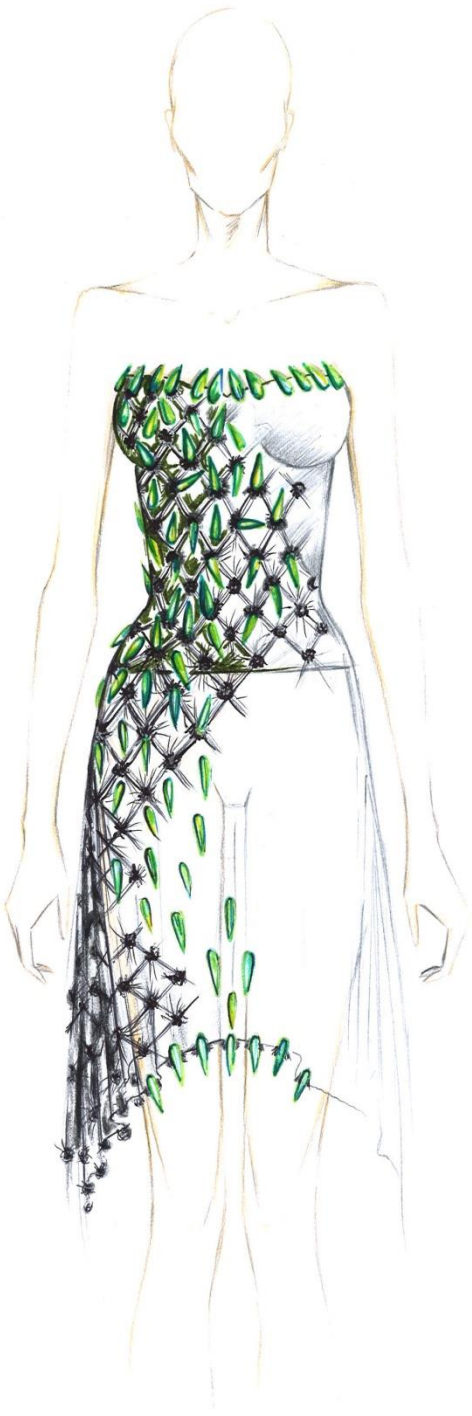

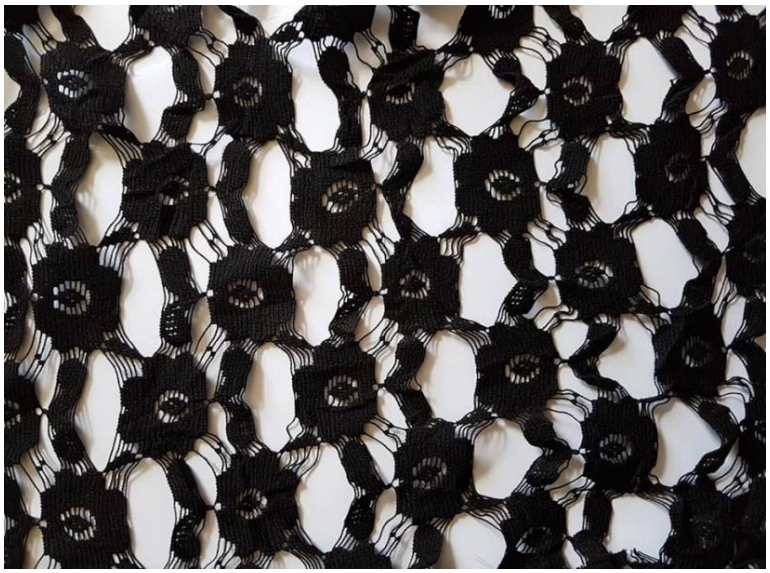
5.1. Izrada kostima

Gornji dio kostima izrađen je od zelenog tafta, čija boja je prigušena jednim slojem crnog organdija. Preko svega toga postavljena je crna čipka s većim rupama, a na nju su aplicirana prednja krila (elitre) insekta Sternocera aequisignata, kao i crne, metalne imitacije ptičjih lubanja. Gornji dio rezan je visoko na bokovima, a s njega čipka pada do koljena. Kostim može funkcionirati sam za sebe ili se može kombinirati s donjim rubljem ili dugačkom suknjom.

5.1.1. Materijali

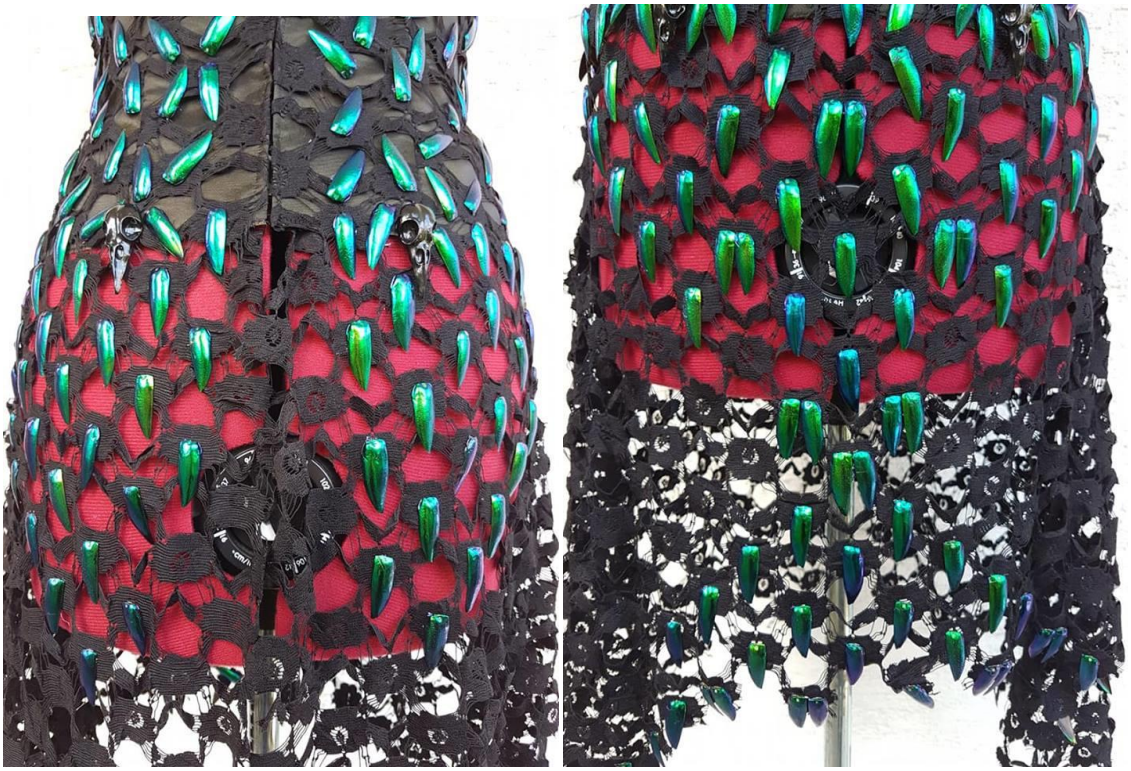

5.1.2. Izrađeni kostim

6. ZAKLJUČAK

U ovom radu istraživan je vještičji lik i djelo kao snažan simbol bogate slojevitosti. Vještica, zla žena, vješta žena, ona koja posjeduje sposobnost da svojim karakteristikama bude izuzetno prepoznatljiva, ali i vrlo varljiva. To je jedan od onih arhetipova u koje svatko može duboko ponirati u potrazi za strahovima, strepnjom, ali i fascinacijom ili inspiracijom. Vještica posjeduje kulturološko bogatstvo činjenicom da je kroz kulture sveprisutna, vrlo slično tumačena. Istražujući povijest vještičarstva, odnosno progona vještica, u radu se nastojao pronaći energetski, arhetipski utjecaj koji vještica kao pojava nosi u sebi. Kroz razne likovne prikaze koji su stoljećima prikazivali ove žene, kao i usporedbom nastavka njihovog prikazivanja unutar filmske i kazališne produkcije, analizirali su se načini umjetničkog dočaravanja njihove pojave. Ti isti načini, odnosno taj energetski utjecaj koji vještičji simbol nosi u svojoj srži, poslužili su na kraju kao glavna inspiracija za nastanak kostima koji su prikazani u ovom radu.

7. LITERATURA

1. Čiča Zoran: *Vilenica i vilenjak, Sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2002.
2. Chevalier Jean, Gheerbrant Alain, *Rječnik simbola*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1987.
3. Russell Jeffrey B.: *A History of Witchcraft, Sorcerers, Heretics and Pagans*, Thames & Hudson Ltd, London, 1980.
4. Sollee Kristen J.: *Witches, Sluts, Feminists, Conjuring the sex positive*, ThreeL Media, Berkeley, 2017.
5. Adler Margot: *Drawing Down the Moon, Witches, Druids, Goddess-Worshippers and Other Pagans in America Today*, Beacon Press, Boston, 1986.
6. Petherbridge Deanna: *Witches & Wicked Bodies*, National Galleries of Scotland, Edinburgh, 2013.
7. Hults Linda C.: *The Witch as Muse*, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 2005.
8. Illes Judika: *The Element Encyclopedia of Witchcraft*, HarperElement, London, 2005.
9. Garber Marjorie: *Profiling Shakespeare*, Routledge, New York, 2008.

8. INTERNETSKI IZVORI

1. http://proleksis.lzmk.hr/9429/ (17. 6. 2018.)
2. http://proleksis.lzmk.hr/45870/ (17. 6. 2018)
3. http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19vWhR4 (17. 6. 2018.)
4. http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19vWhV4 (17. 6. 2018.)
5. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64993 (17. 6. 2018.)
6. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=14523 (21. 6. 2018.)
7. http://hdap.hr/anima/ (26. 6. 2018.)
8. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50577 (26. 6. 2018.)
9. http://www.matica.hr/media/uploads/knjige/zmek/macbeth-06_12_2011.pdf (30. 6. 2018.)
10. http://film.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2004 (1. 7. 2018.)

9. IZVORI SLIKA

1. https://www.alamy.com/stock-photo-witches-casting-a-spell-to-bring-rain-woodcut-from-ulrich-molitor-57299156.html
2. https://www.art.com/products/p36997094688-sa-i9657529/witch-s-bow-from-on-witches-and-female-soothsayers-by-ulrich-molitor-1489-germany-15th-century.htm
3. http://mentalfloss.com/article/508895/peek-inside-trove-witchcraft-artifacts-rare-exhibit
4. https://www.brh.org.uk/gallery/witches.html
5. https://www.art.com/gallery/id--a4251/andrea-mantegna-posters.htm
6. https://www.pinterest.com/pin/434104851557983061/
7. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Four_Witches
8. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Albrecht_D%C3%BCrer_-_Witch_Riding_on_a_Goat_(NGA_1943.3.3556).jpg
9. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Witches_Rout_(Lo_Stregozzo),_by_Marcantonio_Raimondi_and_Agostino_Veneziano,_engraving_-_National_Museum_of_Western_Art,_Tokyo_-_DSC08256.JPG
10. https://www.royalcollection.org.uk/collection/830464/circe-with-the-companions-of-odysseus-transformed-into-animals
11. https://en.wikipedia.org/wiki/Medea_(Sandys_painting)
12. https://artsandculture.google.com/asset/hans-baldung-called-grien-witches-sabbath-a-woodcut/3AEjBrwE06TLEw
13. https://www.ngv.vic.gov.au/explore/collection/work/25150/
14. https://theartstack.com/artist/jacques-de-gheyn-ii/witches-cellar
15. https://www.flickr.com/photos/gandalfsgallery/5807207187
16. https://www.bmimages.com/preview.asp?image=01329861001
17. http://www.nationaltrustcollections.org.uk/object/486261
18. https://www.pinterest.com/pin/285626801351625565/
19. https://theartstack.com/artist/john-british-dixon/incantation-after-john
20. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Magic_Circle_(Waterhouse_painting)
21. http://gmm.io/2015/08/music-for-haxan-silent-docu-horror/haxan-witchcraft-through-the-ages-1922-large-picture/
22. https://travisryanfilm.com/2017/12/23/haxan-1922/
23. https://www.pinterest.com/pin/375135843936699045/

24. http://villains.wikia.com/wiki/Wicked_Witch_of_the_West
25. http://www.oldhollywoodtimes.com/1942/10/30/review-rene-clair-i-married-a-witch-veronica-lake-fredric-march/
26. http://loveletterstooldhollywood.blogspot.com/2017/03/stewart-and-novak-are-bewitching-in.html
27. http://loveletterstooldhollywood.blogspot.com/2017/03/stewart-and-novak-are-bewitching-in.html
28. http://loveletterstooldhollywood.blogspot.com/2017/03/stewart-and-novak-are-bewitching-in.html
29. http://loveletterstooldhollywood.blogspot.com/2017/03/stewart-and-novak-are-bewitching-in.html
30. https://diaboliquemagazine.com/breath-wind-supernatural-horror-orson-welles-macbeth/
31. https://diaboliquemagazine.com/breath-wind-supernatural-horror-orson-welles-macbeth/
32. https://www.pinterest.com/pin/54043264257285414/
33. https://www.themetropolistimes.com/the-metropolis-times/2013/06/10/throne-of-blood-why-macbeth
34. http://thefilmexperience.net/blog/2013/10/28/coven-throne-of-blood.html
35. https://www.pinterest.com/mauriciomendezw/polanskis-macbeth/
36. http://achyutktelangblogspots.blogspot.com/2010/10/hallowed-be-thy-shakes-3-macbeths.html
37. http://www.sankles.com/2015/10/style-dissection-witches-of-eastwick.html
38. http://www.sankles.com/2015/10/style-dissection-witches-of-eastwick.html
39. http://www.sankles.com/2015/10/style-dissection-witches-of-eastwick.html
40. http://www.sankles.com/2015/10/style-dissection-witches-of-eastwick.html
41. http://www.sankles.com/2015/10/style-dissection-witches-of-eastwick.html
42. http://www.sankles.com/2015/10/style-dissection-witches-of-eastwick.html
43. http://www.sankles.com/2015/10/style-dissection-witches-of-eastwick.html
44. http://www.sankles.com/2015/10/style-dissection-witches-of-eastwick.html
45. http://www.denofgeek.com/us/movies/the-craft/246243/the-craft-remake-gets-rewrite
46. https://www.fuse.tv/2015/05/the-craft-remake
47. https://cinema-fanatic.com/2010/10/30/movie-quote-of-the-day-the-craft-1996-dir-andrew-fleming/

48. https://players-shakespeare.com/review-rsc-macbeth/
49. https://www.telegraph.co.uk/culture/music/opera/8707274/Macbeth-Salzburg-Festival-review.html
50. https://www.youtube.com/watch?v=q3xgSKVILQY
51. https://www.pinterest.co.uk/daniohia/the-emerald-city/
52. http://oz.wikia.com/wiki/Wicked_cast_lists
53. https://www.pinterest.com/pin/408490628680404145/
54. http://www.jackdevant.com/medea-world-premiere/